

ความคิดเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าในพุทธปรัชญาเถรวาท

ในโลกธาตุหนึ่งจะมีพระพุทธเจ้าปรากฏอยู่เพียงพระองค์เดียว เพราะการปรากฏของบุคคลเอกคือพระพุทธเจ้านั้นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ยากในโลก พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงธรรมที่ไม่เกี่ยวข้องกับความคุณ ธรรมที่กำลังจัดการถือตัวตน ธรรมที่เป็นไปเพื่อความสงบ และธรรมที่กำลังจัดอวิชชา ธรรมที่พระองค์ทรงแสดง เป็นสังฆธรรมที่มีอยู่โดยธรรมชาติ พระองค์ทรงค้นพบโดยการตรัสรู้ แล้วทรงนำมาเปิดเผย แสดงให้ชาวโลกใคร่และเข้าใจตนเองและสิ่งทั้งปวงตามสภาพความเป็นจริง เพื่อละตัณหาและอุปทานอันเป็นเหตุให้ยึดติดในสิ่งทั้งปวง - พระพุทธเจ้าปรากฏขึ้นเพื่ออนุเคราะห์โลกเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

พระองค์ได้ทรงแสดงธรรมอันไพเราะในเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุดทรงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะที่บริสุทธิ์และบริบูรณ์อย่างยิ่ง ผู้ใดได้ฟังธรรมของพระองค์แล้ว ย่อมเกิดศรัทธาในตถาคตและย่อมเกิดความคิดพิจารณาเห็นความจริงได้ว่า

"ขรราวาสคัมภีร์ เป็นทางมาแห่งบุद्धิ์ บรรพชาเป็นทางปลดปล่อย - การที่บุคคลผู้ครองเรือนจะประพฤติพรหมจรรย์ ไพบรูณ์ ไพบรูทธิ์โดยสุจริตด้วยศรัทธาซึ่งที่เขาซัด ไม่ใช่ทำไถ่กาย ถากระไรเราพึงปลงผมและหนวด นุ่งหมณีกาสาวพัสดุ ออกบวชเป็นบรรพชิต"¹

บุคคลผู้เชื่อฟังพระธรรมคำสั่งสอนของพระตถาคตจะได้รับประโยชน์สุขสิ้นกาลนาน ทั้งนี้เพราะพระองค์เป็นพุทธ ธรรม ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน เป็นผู้ซึ่งไถ่ละขาดจากอาสวกิเลสทั้งหลาย คือ โลภะ โทสะ และโมหะ ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะทำให้บุคคลวนเวียนอยู่ในวัฏสงสาร เป็นเทวดา คนธรรพ์ ยักษ์ มนุษย์ และอื่น ๆ อยู่ไม่สิ้นสุด

ธรรมชาติ 3 อย่างที่ทำให้พระพุทธเจ้า ได้ปรากฏขึ้นเป็นประทีปของโลก เป็นแสงสว่างแก่ชาวโลก สองทางให้ชาวโลกดำเนินชีวิตอยู่ในโลกนี้ได้อย่างถูกต้องและสงบสุข ธรรมชาติดังกล่าวนั้นได้แก่ ชาติ ชรา และมรณะ ซึ่งหมายถึง ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ และความตาย นั่นคือบุคคลทั้งหลายย่อมมีความเกิด ความแก่ ความเจ็บและความตายเป็นธรรมดาของชีวิต ชีวิตจึงต้องประสบกับความทุกข์ พระพุทธเจ้าทรงปรากฏขึ้นเพื่อชี้ทางดับทุกข์ให้แก่บุคคลทั้งหลายในโลก

ลักษณะและคุณสมบัติของพระพุทธเจ้า

มหาปริสลักษณะ 32

พระโพธิสัตว์ได้มีลักษณะของมหาบุรุษ 32 ประการ ซึ่งจากลักษณะ 32 ประการนี้ ทำให้พระองค์ได้รับคำทำนายหลังจากประสูติ เป็น 2 แนวทางว่า ถ้าถ้าพระองค์ครองเรือนจะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ แต่ถาพระองค์เสด็จออกผนวชเป็นบรรพชิต จะได้เป็นพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า ลักษณะของมหาบุรุษ 32 ประการ¹ มีดังนี้คือ

- 1 มีพระบาทประคิณฐานเป็นอันดี
- 2 พื้นที่อยู่ใต้ฝ่าพระบาททั้ง 2 ของพระมหาบุรุษ มีจักรเกิดขึ้น
- 3 มีเส้นพระบาทยาว
- 4 มีพระองค์ลีลา
- 5 มีฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทอ่อนนุ่ม
- 6 มีฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทมีลายकुจตาชาย
- 7 มีพระบาทเหมือนสังข์คว่ำ
- 8 มีพระขงขริ์เรียวกุจแ่งเนื้อทราย
- 9 เสด็จสถิตยืนอยู่มิไค่นอมลง เอาฝ่าพระหัตถ์ทั้งสองลูบคลำไค้ถึงพระขานุ ทั้งสอง
- 10 มีพระคุษหะเรณอยู่ในฝัก

¹ที.ปา. 11/144/130

- 11 มีพระนวิวรรณดุจวรรณะแห่งทองคำ คือมีพระตระดูจุ่มด้วยทอง
- 12 มีพระฉวีละเอียด เพราะพระฉวีละเอียด ชูดีละอองจึงมีติดอยู่ในพระกายได้
- 13 มีพระโลมชาติเส้นหนึ่ง ๆ เกิดในขุม ๆ ละเส้น
- 14 มีพระโลมชาติมีปลายซ้อนขึ้นข้างบน มีสีเขียวมีสีเหมือนคอกอัญชันชดเป็นกมลทักขินาวัญ
- 15 มีพระกายตรงเหมือนกายพรหม
- 16 มีพระมังสะเต็มในที่ 7 สถาน
- 17 มีกึ่งพระกายทอนบนเหมือนกึ่งพระกายทอนหน้าของสีหะ
- 18 มีระหว่างพระอังสะเต็ม
- 19 มีปริมณฑลดูจไม่นิโครช วาของพระองค์เท่ากับพระกายของพระองค์ พระกายของพระองค์ก็เท่ากับวาของพระองค์
- 20 มีลำพระศอกกลมเท่ากัน
- 21 มีปลายเส้นประสาทสำหรับนารสอาหารอันดี
- 22 มีพระหนุคูกางราชสีห์
- 23 มีพระทนต์ 40 ซี่
- 24 มีพระทนต์เรียบเสมอกัน
- 25 มีพระทนต์ไม่ห่าง
- 26 มีพระทารุชางาม
- 27 มีพระชีวหาใหญ่
- 28 มีพระสุรเสียงดูเจียงแห่งพรหม ครีมีสำเนียงคังนกรวิก
- 29 มีพระเนตรคำสนิท (คำคม)
- 30 มีดวงพระเนตรดูจตาแห่งโค
- 31 มีพระอุณาโลมบังเกิด ณ ระหว่างพระโขนง มีสีขาวอ่อน ควรเปรียบด้วยนุ่น
- 32 มีพระเศียรดูจประดับด้วยกรอมพระพักตร์

การที่พระองค์มีลักษณะของมหาบุรุษ ก็เนื่องด้วยบุรพกรรมที่ได้กระทำแต่ปางก่อน
บุรพกรรมดังกล่าวได้แก่

- 1 การได้ยากนั้นในอิทธิพลธรรม ทำให้มีฝ่าเท้าเสมอ
- 2 การได้นำความสุขมาให้มหาชน และปกครองคนเหล่านั้นโดยชอบธรรม ทำให้มีฝ่าเท้าที่มีจักร
- 3 การได้เว้นปาณาติบาต เกื้อกูลต่อสิ่งมีชีวิตทั้งปวง ทำให้มีสันเท้ายาว ขอนิ้วยาว
- 4 การได้ให้ทาน ทำให้มีเนืองนูน หนาในที่ 7 แห่ง คือ มือ เท้า ขา ทั้งสอง และคอ
- 5 การได้สังเคราะห์ผู้นอญด้วยสังคหวัตถุ 4¹ ทำให้มีมือ เท้า อ่อนนุ่ม มีลายฝ่าเท้าดุจตาข่าย
- 6 การได้กล่าววาจาด้วยอรรถด้วยธรรม และนำผู้คนเป็นอันมากบูชาธรรม ทำให้มีข้อเท้าสูง และปลายขนขอนขึ้น
- 7 การได้บอกหรือแนะนำศีลปิณฑา แนวทางประพฤติธรรมด้วยความเคารพ ทำให้มีแข้งคั่งแข้งเนื้อทราย
- 8 การได้เข้าพบสมณพราหมณ์ และซักถามว่าอะไรเป็นกุศล อกุศล อะไรเป็นโทษ ไม่เป็นโทษ อะไรควรเก็บและไม่ควรเก็บ ทำอะไรมีประโยชน์แล้ว เป็นสุข ทำอะไรไม่มีประโยชน์แล้วเป็นทุกข์ ทำให้มีผิวละเอียดอ่อน
- 9 การได้เป็นผู้ไม่มักโกรธ ไม่มากไปด้วยความแค้น ไม่เอาใจใส่เมื่อมีชนเป็นอันมากกว่ากล่าวเอา ไม่โกรธ ไม่พยายาม ไม่คุมแค้น ทำให้มีกายดุจทอง มีผิวดุจทอง
- 10 การได้เคยเป็นหัวหน้าของชนหมู่มากในกุศลธรรมทั้งหลาย เป็นประธานในกุศลธรรม ทำให้มีศีรษะรั้งกับกรอบหน้าและเป็นผู้มีมหาชนประพฤติธรรม

---

¹สังคหวัตถุ 4 คือธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวในบุคคลและประสานหมูชนไว้ในสามัคคี ได้แก่ ทาน การให้ บิณฑบาต มีวาจาเป็นที่รัก อัตถจริยา การประพฤติประโยชน์ และสมานัตตตา ทำตนเสมอต้นเสมอปลาย และวางตนเหมาะสมแก่ฐานะกาลเทศะ

พระพุทธคุณ 100 ประการ

พระพุทธคุณ 100 ประการเป็นการกล่าวถึงคุณสมบัติขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นคำกล่าวของอุบาลีคหบดี ผู้เคยเป็นสาวกของนิกันถนาฏบุตรมาก่อน ไต่กล่าวแก่คณะนิกธนะว่าเหตุใดจึงเปลี่ยนใจมานับถือพระผู้มีพระภาคเจ้า¹ ทั้งนี้เพราะพระองค์มีลักษณะดังนี้คือ

- 1 เป็นนักปราชญ์ผู้ทรงไว้ซึ่งปัญญา
- 2 เป็นผู้ปราศจากแล้วจากโมหะ
- 3 เป็นผู้มีเสาะเชื่อนเครื่องตรึงจิตอันหักแล้ว
- 4 เป็นผู้มีชัยชนะอันวิจิตแล้ว
- 5 เป็นผู้ปราศจากแล้วจากสิ่งคับแค้นสะเทือนใจ
- 6 เป็นผู้มีจิตสมาธิเสมอด้วยดี
- 7 เป็นผู้มีปรกติภาวะแห่งบุคคลผู้เป็นพุทธะ
- 8 เป็นผู้มีปัญญาเครื่องยังประโยชน์ให้สำเร็จ
- 9 เป็นผู้ข้ามไปได้แล้วซึ่งวัฏสงสารอันขรุขระ
- 10 เป็นผู้ปราศจากแล้วจากมลทินทั้งปวง
- 11 เป็นผู้ไม่มีการตามใครว่า อะไรเป็นอะไร
- 12 เป็นผู้อิ่มแล้วด้วยความอิ่มในธรรมอยู่เสมอ
- 13 เป็นผู้มีเหยื่อในโลกอันทรงคายทิ้งแล้ว
- 14 เป็นผู้มีมุทิตาจิตในสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง
- 15 เป็นผู้มีสมณภาวะอันทรงกระทำสำเร็จแล้ว
- 16 เป็นผู้ถือกำเนิดแล้วแต่กำเนิดแห่งมนุษย์โดยแท้
- 17 เป็นผู้มีสรีระอันมีในครั้งสุดท้าย
- 18 เป็นผู้เป็นนรชน คือเป็นคนแท้
- 19 เป็นผู้อันใคร ๆ กระทำอุปมามิได้
- 20 เป็นผู้ปราศจากกิเลสอันพึงเปรียบได้ด้วยสุติ

- 21 เป็นผู้หมดสิ้นแล้วจากความสงสัยทั้งปวง
- 22 เป็นผู้นำสัตว์สู่สภาพอันวิเศษ
- 23 เป็นผู้แก้ปัญหาเครื่องตัดกิเลสจนหวนคืนเสียได้
- 24 เป็นสารถิอันประเสริฐกว่าสารถิทั้งหลาย
- 25 เป็นผู้ไม่มีใครยิ่งกว่าโดยคุณธรรมทั้งปวง
- 26 เป็นผู้มีธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความชอบใจของสัตว์ทั้งปวง
- 27 เป็นผู้ถึงซาเครื่องของใจอันทรงนำออกแล้วหมดสิ้น
- 28 เป็นผู้กระทำซึ่งความสว่างแก่ปวงสัตว์
- 29 เป็นผู้ตัดแล้วซึ่งมานะ เครื่องนำความสำคัญมั่นหมาย
- 30 เป็นผู้วิวัชธรรมเครื่องกระทำความแกล้วกล้า
- 31 เป็นผู้เป็นยอดมนุษย์ แห่งมนุษย์ทั้งปวง
- 32 เป็นผู้มิคุณอันใคร ๆ กำหนดประมาณให้มิได้
- 33 เป็นผู้มีธรรมสภาวะอันลึกซึ้ง ไม่มีใครหยั่งได้
- 34 เป็นผู้ถึงซึ่งปัญหาเครื่องนำความเป็นแห่งมุนี
- 35 เป็นผู้นำความเกษมแก่สรรพสัตว์
- 36 เป็นผู้มิเวท คือญาณเครื่องเจาะแห่งซึ่งโมหะ
- 37 เป็นผู้ประคิษฐานอยู่ในธรรม
- 38 เป็นผู้มีพระองค์อันทรงจักสรริตแล้ว
- 39 เป็นผู้ดวงกิเลสอันเป็นเครื่องข้องเสียได้
- 40 เป็นผู้หลุดรอดแล้วจากบ่วงทั้งปวง
- 41 เป็นผู้เป็นคิงพระยาช่างตัวประเสริฐ
- 42 เป็นผู้มีการนอนอันสงบจากการรบกวนแห่งกิเลส
- 43 เป็นผู้มีกิเลสเครื่องประกอบได้ในภพสิ้นสุดแล้ว
- 44 เป็นผู้พ้นพิเศษแล้วจากทุกข์ทั้งปวง
- 45 เป็นผู้มีความคิดเหมาะเจาะเฉพาะเรื่อง
- 46 เป็นผู้แก้ปัญหาเครื่องนำความเป็นแห่งมุนี
- 47 เป็นผู้มีมานะเป็นประคองอันพระองค์ทรงลดลงได้แล้ว
- 48 เป็นผู้ปราศจากแล้วจากราคะ

- 49 เป็นผู้มีการฝึกตนอันฝึกแล้ว
- 50 เป็นผู้มีมลทินแล้วจากกิเลสเครื่องเหนี่ยวหน่วงให้เป็นข้า
- 51 เป็นผู้แสวงหาพบคุณอันใหญ่หลวง
- 52 เป็นผู้ปราศจากแล้วจากความคคโง
- 53 เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งวิชาทั้งสาม¹
- 54 เป็นผู้เป็นพรหมแห่งปวงสัตว์
- 55 เป็นผู้เสรีจากการอาบการล้างแล้ว
- 56 เป็นผู้มีหลักมีเกณฑ์ในการกระทำทั้งปวง
- 57 เป็นผู้มีกมลสันดานอันระงับแล้ว
- 58 เป็นผู้มีญาณเวทอันวิทิตแล้ว
- 59 เป็นผู้ทำลายซึ่งชานีนครแห่งกิเลสทั้งหลาย
- 60 เป็นผู้เป็นจอมแห่งสัตว์ทั้งปวง
- 61 เป็นผู้ไปพ้นแล้วจากชาติคือกิเลส
- 62 เป็นผู้มีตนอันอบรมถึงที่สุดแล้ว
- 63 เป็นผู้มีธรรมที่ควรบรรลุนับบรรลุแล้ว
- 64 เป็นผู้กระทำซึ่งอรรถะทั้งหลายให้แจ่มแจ้ง
- 65 เป็นผู้มีสติสมบูรณ์อยู่เองในทุกกรณี
- 66 เป็นผู้มีความรู้แจ้งเห็นแจ้งเป็นปรกติ
- 67 เป็นผู้มีจิตไม่แพยลงควยอำนาจแห่งกิเลส
- 68 เป็นผู้มีจิตไม่พัวพันควยอำนาจแห่งกิเลส
- 69 เป็นผู้มีจิตไม่หวั่นไหวควยอำนาจแห่งกิเลส
- 70 เป็นผู้บรรลุถึงซึ่งความมีอำนาจเหนือกิเลส
- 71 เป็นผู้ไปแล้วโดยชอบ
- 72 เป็นผู้มีการเพ่งพินิจทั้งในสมาธิและปัญญา

¹วิชา 3 หรือญาณ 3 คือความรู้แจ้ง ความรู้วิเศษที่พระพุทธเจ้าระลึกได้
ก่อนตรัสรู้ ได้แก่ บุพเพนิวาสานุสสติญาณ, จุฑุปปากฎญาณและอัสวักขณญาณ

- 73 เป็นผู้มีสันดานอันกิเลสตามถึงไม่ไค้แล้ว
- 74 เป็นผู้หมดจกแล้วจากสิ่งเศร้าหมองทั้งปวง
- 75 เป็นผู้อันค้นหา¹ และทฤษฎี²อาศัยไม่ไค้แล้ว
- 76 เป็นผู้ไม่มีความหวาดกลัวในสิ่งเป็นที่ตั้งแห่งความกลัว
- 77 เป็นผู้สงบแล้วจากการรบกวนแห่งกิเลสทั้งปวง
- 78 เป็นผู้บรรลุล่วงซึ่งธรรมอันเลิศ
- 79 เป็นผู้ขามแล้วซึ่งโอฆกันดาร
- 80 เป็นผู้ยังบุคคลอื่นให้ขามแล้วซึ่งโอฆะนั้น
- 81 เป็นผู้มีสันดานสงบระงับแล้ว
- 82 เป็นผู้มีปัญญาอันหนาแน่น
- 83 เป็นผู้มีปัญญาอันใหญ่หลวง
- 84 เป็นผู้ปราศจากแล้วจากโลภะ
- 85 เป็นผู้มีการไปการมาอย่างพระพุทธเจ้าทั้งหลาย
- 86 เป็นผู้ไปแล้วควยคิ
- 87 เป็นบุคคลผู้ไม่มีบุคคลใดเปรียบ
- 88 เป็นบุคคลผู้ไม่มีบุคคลใดเสมอ
- 89 เป็นบุคคลผู้มีญาณอันแกลวกลา
- 90 เป็นผู้มีปัญญาละเอียดอ่อน
- 91 เป็นผู้เจาะทะลุข่ายคือค้นหาเครื่องคักสัตว์
- 92 เป็นผู้รู้ ผู้ค้น ผู้เบิกบาน เป็นปรกคิ

¹ไค้แก่กามค้นหา ความอยากในกามคุณ กวค้นหา ความอยากในพา
 อยากรมี อยากรเป็น วิภวค้นหา ความอยากในวิภพ อยากรทำลาย อยากรให้ดับสูญ
 อยากรไม่มี อยากรไม่เป็น

²ไค้แก่ สัสสตทฤษฎี ความเห็นว่าเที่ยง อัจฉาทฤษฎี ความเห็นว่าซาคสูญ
 อลิริยทฤษฎี เห็นว่าการกระทำไม่มีผล อเหตุกทฤษฎี เห็นว่าสิ่งทั้งหลายไม่มีเหตุปัจจัย
 และ นัตถิกทฤษฎี เห็นว่าไม่มีการกระทำหรือสภาวะที่จะกำหนดเอาเป็นหลักไค้

- 93 เป็นผู้มีกิเลสจุกจุกวันไฟไม่ปราศแล้ว
- 94 เป็นผู้อันค้นหาและทมิฎฐไม่ฉาบหาได้อีกต่อไป
- 95 เป็นผู้เป็นอาหุเนยบุคคลควรแก่ของที่เขานำไปบูชา
- 96 เป็นผู้ที่โลกทั้งปวงต้องบูชา
- 97 เป็นบุคคลผู้สูงสุดแห่งบุคคลทั้งหลาย
- 98 เป็นผู้มีคุณอันไม่มีใครวัดได้
- 99 เป็นผู้เป็นมหาบุรุษ
- 100 เป็นผู้ถึงแล้วซึ่งความเลิศด้วยเกียรติคุณ

อุบาลีศกฺขิได้อีกกล่าวว่า คุณสมบัติของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามีได้มีเพียงเท่าที่กล่าวเท่านั้น แต่ยังมีอยู่เหนือคำกล่าวนั้น ดังคำที่ได้กล่าวกับนิครนถ์นาฏบุตรว่า ...คุณของท่านผู้เจริญ เปรียบเหมือนช่างดอกไม้ หรือลูกมือช่างดอกไม้คนชยันนั่งร้อยกรองดอกไม้ต่าง ๆ กองใหญ่ ใหญ่เป็นพวงมาลาอันวิจิตรใด ฉันทิพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นก็ฉันทันั้นทรงมีพระคุณควรพรรณนาเป็นเอนก ทรงมีพระคุณควรพรรณนาซึ่งหลายร้อย ก็ใครจักไม่ทำการพรรณนาพระคุณของพระองค์คุณควรพรรณนาพระคุณใดเล่า¹

พุทธคุณ 9

พุทธคุณ 9 นี้ เรียกอีกอย่างว่า นวาทานิคุณ (คุณของพระพุทธเจ้า 9 ประการ มีอर्थ เป็นต้น) บางทีเลื่อนมาเป็น นวทคุณ หรือ นวาทคุณ แปลว่าคุณของพระพุทธเจ้าผู้เป็นอรหันต์ 9 ประการ² ได้แก่

1. อर्थ เป็นพระอรหันต์ คือเป็นผู้บริสุทธิ์ ไกลจากกิเลส ทำลายกำแพงสังสารจักรได้แล้ว เป็นผู้ควรแนะนำสั่งสอนผู้อื่น ควรได้รับความเคารพบูชา
2. สมมาสมพุทฺโธ เป็นผู้ตรัสรู้ชอบเอง
3. วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิชา คือความรู้และจรณะคือความประพฤติ

4 สุกโต เป็นผู้เสด็จไปคิแล้ว คือทรงดำเนินพระพุทธรูปให้ขึ้นไปโดย
ลำเรือผลด้วยคิ พระองค์เองก็โคตรัสรู้สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้า ทรงบำเพ็ญพุทธกิจ
ก็สำเร็จประโยชน์ยิ่งใหญ่แก่ชนทั้งหลายในที่ที่เสด็จไป และแม่ปรีนิพพานแล้วก็ได้
ประดิษฐานพระศาสนาไว้เป็นประโยชน์แก่มหาชนสืบมา

5 โลกวิทู เป็นผู้รู้แจ้งโลก คือทรงรู้อันเป็นคติธรรมคาแห่งโลก
คือสังขารทั้งหลาย ทรงหยั่งทราบอริยาศัยสันดานแห่งสัตว์โลกทั้งปวงผู้เป็นไปตามอำนาจ
ครอบงำแห่งคติธรรมคานั้นและทรง เป็นที่พึ่งแห่งสัตว์ทั้งหลายผู้ยังจมอยู่ในกระแสโลกได้

6 อนุตฺตโร ปุริสทมมสารถิ เป็นสารถีฝึกนุรุษที่ฝึกได้ ไม่มีใครยิ่งไปกว่า
คือเป็นผู้ฝึกคนใดก็เยี่ยม ไม่มีผู้ใดเทียมเท่า

7 สตุถา เทวมนุสสานิ เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

8 พุทฺโธ เป็นผู้ตื่นและเบิกบานแล้ว คือทรงตื่นเองจากความเชื่อถือและ
ข้อปฏิบัติทั้งหลายที่ถือกันมาผิด ๆ ควญ ทรงปลุกผู้นอนหลับจากความหลงมกมาย
เพราะไม่คิด ไม่หลง ไม่หวังกังวลในสิ่งใด ๆ จึงมีพระทัยเบิกบาน บำเพ็ญพุทธกิจ
ได้ถูกต้องบริบูรณ์ โดยถือธรรมเป็นประมาณ การที่ทรงพระคุณสมบูรณ์เช่นนี้ และทรง
บำเพ็ญพุทธกิจได้เรียบร้อยบริบูรณ์เช่นนี้ ย่อมอาศัยเหตุคือความเป็นผู้ตื่นและยอมให้
เกิดผลคือทำให้ทรงเบิกบานควญ

9 ภควา ทรงเป็นผู้มีโชค คือจะทรงทำการใดก็ลุล่วงปลอดภัยทุกอย่าง
หรือเป็นผู้จำแนกแจกธรรม

อย่างไรก็ตามพระพุทธคุณที่กล่าวถึง ทั่วไปในคัมภีร์ต่าง ๆ จะมี 2 อย่างคือ
ปัญญาคคุณ และกรุณาคุณ ที่เป็นที่รู้จักกันทั่วไปจะเพิ่มอีก 1 คือ วิสุทธิตคุณ

ทรงมีตถาคตพลาญาม 10 อย่าง

ตถาคตพลาญาม 10 หรือทศพลาญาม คือพระญาณอันเป็นกำลังของพระตถาคต
10 ประการ ที่ทำให้พระองค์สามารถประกาศพระศาสนาได้มั่นคง¹ ได้แก่

¹ม.ม. 12/140/78.

1 ฐานาฐานญาณ ปรีชาหยั่งรู้ฐานะและอฐานะ คือรู้กฎธรรมชาติเกี่ยวกับขอบเขตและขีดชั้นของสิ่งทั้งหลายว่า อะไรเป็นไปได้ อะไรเป็นไปไม่ได้ และแค่นั้นเพียงไร โดยเฉพาะในแง่ความสัมพันธ์ระหว่างเหตุกับผล และกฎเกณฑ์ทางจริยธรรมเกี่ยวกับสมรรถวิสัยของบุคคล ซึ่งจะได้รับผลกรรมที่ดีและชั่วต่าง ๆ กัน เป็นการรู้ความจริงของสิ่งทั้งหลาย

2 กรรมวิบากญาณ ปรีชาหยั่งรู้ผลของกรรม คือสามารถกำหนดแยกการให้ผลอย่างลบลับซับซ้อน ระหว่างกรรมดีกับกรรมชั่ว ที่สัมพันธ์กับปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ มองเห็นรายละเอียดและความสัมพันธ์ภายในกระบวนการก่อผลของกรรมอย่างชัดเจน รู้ความเป็นจริงของผลของกรรมในอดีต อนาคต และปัจจุบัน

3 สัตตัตถคามินีปฏิบัติญาณ ปรีชาหยั่งรู้ข้อปฏิบัติที่จะนำไปสู่คติทั้งปวง คือสุคติ ทุกคติ หรือพ้นจากคติ หรือปรีชาหยั่งรู้ข้อปฏิบัติที่จะนำไปสู่อรรถประโยชน์ทั้งปวง กล่าวคือ ทิฏฐิมมิกัตถะ สัมปรายิกัตถะ หรือปรมัตถะ คือรู้ว่าเมื่อปรารธนา จะเข้าถึงคติหรือประโยชน์ใดจะต้องทำอะไรบ้าง มีรายละเอียดวิธีปฏิบัติอย่างไร เป็นการรู้ความจริงในปฏิบัติเครื่องนำผู้ปฏิบัติไปสู่ภูมิทั้งปวงได้

4 นानาชาตญาณ ปรีชาหยั่งรู้สภาวะของโลกอันประกอบด้วยธาตุต่าง ๆ เป็นเอนก คือรู้สภาวะของธรรมชาติ ทั้งฝ่ายอุปาตินนสังขาร¹ และ ฝ่ายอนุปาตินนสังขาร² เช่นรู้จักส่วนประกอบต่าง ๆ ของชีวิต สภาวะของส่วนประกอบเหล่านั้น พร้อมทั้งลักษณะและหน้าที่ของมันแต่ละอย่างอาทิ การปฏิบัติหน้าที่ของอินทรีย์ อายตนะ และธาตุต่าง ๆ ในกระบวนการรับรู้เป็นต้น และรู้เหตุแห่งความแตกต่างกับของสิ่งทั้งหลายเหล่านั้น

5 นानาหิมุตติญาณ ปรีชาหยั่งรู้หิมุตติ คือรู้อหิชาคัยความโน้มเอียง ความเชื่อถือ แนวความสนใจ เป็นต้น ของสัตว์ทั้งหลายที่เป็นไปต่าง ๆ กัน

¹สังขารที่กรรมยึดครองหรือเกาะกุม

²สังขารที่กรรมไม่ยึดครองหรือเกาะกุม

6 อินทรีย์ปโรปริยัตถญาณ ปรีชาหยั่งรู้ความยิ่งและหย่อนของอินทรีย์ของสัตว์ทั้งหลาย คือรูว่าสัตว์นั้น ๆ มีศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา แคไหนเพียงใด มีกิเลสมากก็เลสนอย มีอินทรีย์อ่อนหรือแก่กล้า สอนง่ายหรือสอนยาก มีความพร้อมที่จะตรัสรู้หรือไม่

7 ฉานะทิสังกิเลสัทธญาณ ปรีชาหยั่งรู้ความเศร้าหมอง ความดองแฉับ การออกแห่ง ฉาน วิโมกข์ สมาธิ และสมาบัติทั้งหลาย

8 บุพเพนิวาสานุสสติญาณ ปรีชาหยั่งรู้อันทำให้ระลึกภพที่เคยอยู่ในหนหลังได้

9 จตุปปาตญาณ ปรีชาหยั่งรู้จตุติ และอุบัติของสัตว์ทั้งหลายอันเป็นไปตามกรรม

10 อาสวักขยญาณ ปรีชาหยั่งรู้ความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย

การที่พระองค์มีทศพลญาณ พระญาณอันเป็นกำลังของพระตถาคค 10 ประการนี้ ทำให้พระองค์สามารถมีปรีชาหยั่งรู้ รู้ชัดตามความเป็นจริงของสรรพสิ่งต่าง ๆ ทำให้พระองค์สามารถประกาศพระพุทธศาสนาให้เป็นที่ยอมรับของชาวโลก และสามารถมั่นคงยืนยาวมาตราบนานปัจจุบัน

ทรงมีเวสารัชชญาณ 4

ธรรมที่ทำให้พระตถาคคทรงปฏิญาณฐานะแห่งผู้นำ เปล่งสีหนาทในบริษัททั้งหลาย ยังพรหมจักรให้เป็นไป สามารถประกาศพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองตราบนานทุกวันนี้ได้ นอกจากทศพลญาณแล้ว ยังมีธรรมที่ควบคู่กับทศพลญาณคือ เวสารัชชญาณ 4 หมายถึงความไม่ครั่นคร้าม ความแคล้วกล้าอาจหาญ เป็นพระญาณอันเป็นเหตุให้ทรงแคล้วกล้าไม่ครั่นคร้าม พระตถาคคเจ้าไม่ทรงมองเห็นว่าใครก็ตามจักหักท้วงพระองค์ได้โดยชอบธรรมในฐานะเหล่านี้ คือ¹

1 สัมมาสัมพุทธบัญญัติ ท่านบัญญัติว่าเป็นสัมมาสัมพุทธะธรรมเหล่านี้
ท่านยังไม่รู้

2 ชีณสกบัญญัติ ท่านบัญญัติว่าเป็นชีณสพ อาสวะเหล่านี้ของท่าน
ยังไม่สิ้น

3 อันตรายกกรรมวาทะ ท่านกล่าวธรรมเหล่าใดว่าเป็นอันตรายกรรม
เหล่านั้นไม่อาจก่ออันตรายแก่ผู้สอง เสพได้จริง

4 นียยานิกกรรมเทศนา ท่านแสดงธรรมเพื่อประโยชน์อย่างใด
ประโยชน์อย่างนั้นไม่เป็นทางนำผู้ทำตามให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบจริง

ด้วยเหตุนี้พระองค์จึงทรงถึงความเกษม ถึงความไม่มีภัยและแกล้วกล้า
ไม่ครั่นคร้ามในการประกาศพระสัจธรรม ทั้งนี้การที่พระองค์ทรงมีเวสาร์ชญาณ
ทำให้พระองค์เป็นผู้ที่

- 1 รู้ธรรมทุกอย่างพร้อมเฉพาะแล้ว
- 2 สิ้นอาสวะสุตรอบ สิ้นรอบแล้ว
- 3 รู้ถึงธรรมที่ทำ อันตรายแก่ผู้สองอย่างแท้จริง
- 4 รู้ถึงธรรมเพื่อประโยชน์แห่งทางสิ้นทุกข์ทั้งปวง

โดยไม่มีผู้ใดไม่ว่าจะเป็นผู้ สมณะ พราหมณ์ เทพ มาร และพรหม
จะคัดค้านพระองค์ได้ ดังพุทธพจน์ที่กล่าวไว้ดังนี้

... กูกรภิกษุทั้งหลาย เราไม่เห็นนิมิตนี้ว่าสมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร
พรหม หรือใคร ๆ ในโลกจักทุกทวงเราด้วยคำมีเหตุผลในธรรมเหล่านี้ว่า
ท่านแสดงธรรมเพื่อประโยชน์อย่างใด ประโยชน์อย่างนั้นไม่เป็นทางสิ้นทุกข์โดย
ชอบแก่บุคคลผู้ทำตาม เมื่อเราไม่เห็นนิมิตเช่นนี้ ย่อมเป็นผู้ถึงความเกษมถึงความ
ไม่มีภัย ถึงความแกล้วกล้าอยู่ กูกรภิกษุทั้งหลาย ทถาคตประกอบด้วย
เวสาร์ชญาณเหล่าใด ปฏิญาณฐานะแห่งผู้เป็นโลก บันลือสูหนาทในบริษัท
ประกาศพรหมจักร เวสาร์ชญาณของตถาคตมี 4 ประการนี้แล¹

¹ อัง. จตุกก. 21/8/8

ภาวะการเป็นพระพุทธเจ้า

การพิจารณาเพื่อตรัสรู้

พระองค์ได้ทรงพิจารณาว่า อะไรหนอเป็นรสอร่อยในโลก อะไรหนอเป็นโทษในโลก และอะไรหนอเป็นอุบายเครื่องออกไปจากโลก จากการพิจารณาดังกล่าวนี้ ทำให้พระองค์ได้ทรงพบว่า

- 1 ความสุขโสมนัส เป็นรสอร่อยในโลก
- 2 การที่โลกไม่เที่ยง เป็นทุกข์ธรรมดา มีการเปลี่ยนแปลงเป็นธรรมดา เป็นโทษในโลก
- 3 การนำออกและการละเสียสิ้นเชิงซึ่งความกำหนัดด้วยอำนาจ

ความเพลินในโลกเป็นอุบายเครื่องออกไปจากโลกได้ ดังพุทธพจน์ว่า

...อะไรหนอเป็นอุบายเครื่องออกไป คุณภิกษุทั้งหลาย เรานั้นได้คิดว่าคุณ โสมนัส อาศัยสภาพใดเกิดขึ้นในโลก สภาพนี้เป็นคุณในโลก โลกไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดานี้เป็นโทษในโลก การปราบปราม ฉันทราคะ การละฉันทราคะได้เกิดขาดในโลก นี่เป็นอุบายเครื่องออกไปในโลก คุณภิกษุทั้งหลาย เรายังไม่รู้ซึ่งคุณของโลกโดยเป็นคุณ ซึ่งโทษของโลกโดยความเป็นโทษและซึ่งอุบายเป็นเครื่องออกไปของโลกโดยความเป็นอุบายเครื่องออกไป ตามความเป็นจริงเพียงใด เรายังไม่ปฏิญาณตนว่า เป็นผู้ตรัสรู้ซึ่งอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ¹

ทรงเที่ยวแสวงหาหนทางเพื่อการตรัสรู้

พระองค์ได้ทรงเที่ยวแสวงหาหนทางแห่งการตรัสรู้ ขณะที่พระองค์ทรงแสวงหาหนั้น พระองค์ได้พบกับรสอร่อยของโลก โทษหรือความร้ายกาจของโลก และอุบายเครื่องออกจากโลก พระองค์ได้ทรงพบด้วยปัญญาของพระองค์เอง และต่อมาพระองค์ก็ได้เกิดญาณทัสนะซึ่งเป็นเครื่องรู้ เครื่องเห็น ว่า ชาคินีเป็นชาติสุดท้าย บัณฑิตนักปราชญ์ที่เกิดใหม่สำหรับพระองค์จะไม่มีอีกแล้ว ดังพุทธพจน์ว่า

¹ อังต.ก. 20/543/245

... เราได้เที่ยวแสวงหาคณะของโลก ได้พบคุณในโลกนั้นแล้ว คุณในโลกมีประมาณเท่าใด เราได้เห็นคุณประมาณเท่านั้นควยปัญญาแล้ว เราได้เที่ยวแสวงหาโทษของโลก เราได้พบโทษในโลกนั้นแล้ว โทษในโลกมีประมาณเท่าใด เราได้เห็นโทษประมาณเท่านั้นควยปัญญาแล้ว เราเที่ยวแสวงหาอุบายเป็นเครื่องออกไปของโลก ได้พบอุบายเป็นเครื่องออกไปในโลกแล้ว อุบายเป็นเครื่องออกไปในโลกมีประมาณเท่าใด เราได้เห็นอุบายเครื่องออกไปประมาณเท่านั้นควยปัญญาแล้ว

ทรงควบคุมวิตก ก่อนตรัสรู้

พระองค์ได้ทรงพิจารณาเห็นว่า ในการแสวงหาหนทางตรัสรู้ ผู้แสวงหาควรแยกความคิดทั้งหลายให้เป็น 2 พวก คือ

- 1 กามวิตก พยาบาทวิตก และวิหิงสาวิตก
- 2 เนกขัมมวิตก อภัยบาทวิตก และอวิหิงสาวิตก

พระองค์ได้พิจารณาเห็นว่า เมื่อเราตรีกตรองสิ่งต่าง ๆ นานเกินไปกายจะเมื่อยล้า จิตก็จะอ่อนเพลีย เมื่อจิตอ่อนเพลีย จิตก็จะห่างจากสมาธิ เราจึงควรได้รักษาจิตให้หยุดอยู่ในภายใน กระทำให้จิตมีอารมณ์เดียวตั้งมั่นไว้ ด้วยมีจุดมุ่งหมายว่า จิตของเราจะไม่ฟุ้งขึ้น ดังพุทธพจน์ว่า

• ภูมิภาคตรีกตรองตามถึงอารมณ์ใด ๆ มากจิตย่อมอ่อนนุ่มไปโดยอาการอย่างนั้น ๆ ถ้าภูมิภาคตรีกตรองตามถึงเนกขัมมวิตก จิตของเขานั้นย่อมอ่อนนุ่มไปเพื่อความตรีกตรองในการออกจากกาม ถ้าภูมิภาคตรีกตรองตามถึงอภัยบาทวิตกมาก ก็เป็นอันว่าจะพยายาวิตกเสีย กระทำแล้วอย่างมากในอภัยบาทวิตก จิตของเขานั้นย่อมอ่อนนุ่มไปเพื่อความตรีกตรองในการไม่พยายาวิตก ถ้าภูมิภาคตรีกตรองตามถึงอวิหิงสาวิตกมาก ก็เป็นอันว่าจะวิหิงสาวิตกเสีย กระทำแล้วอย่างมากในอวิหิงสาวิตก จิตของเขานั้นย่อมอ่อนนุ่มไปเพื่อความตรีกตรองในการไม่ยังสัตว์ให้ลำบาก¹

เพื่อหนทางแห่งการตรัสรู้ พระองค์ได้พิจารณาเห็นว่า เราพึงระวังป้องกันมิให้จิต มีลักษณะกัฏฏทอไปนี้คือ

- 1 วิจิกจนา ความลั้งเลঙ্গสัย
- 2 อมนสิการ ความไม่ใช่จิตพิจารณาไตร่ตรอง
- 3 ถีนมิทชะ ความเคลือบเคลิ้มและง่วงงุน

¹ ม.อ. 14/452/230

- 4 ฌัมภิตัทตะ ความสะอึกหวาดเสียว
- 5 อุพพิละ ความตื่นเต้น
- 6 ทุฏฐลละ ความคะนองหยาบ
- 7 อัจจารกัวิริยะ ความเพียรที่ปรารถนาคจนเกินไป
- 8 อทิสันวิริยะ ความเพียรที่ย่อหย่อนเกินไป
- 9 อภิขัปปา ความกระสันอยาก
- 10 นานัททสัญญา ความใส่ใจในสิ่งต่าง ๆ
- 11 รูปานั อทินชฌายิตัทตะ ความเพ่งต่อรูปทั้งหลายจนเกินไป

ทั้งนี้เพราะสิ่งดังกล่าวนี้ เป็นเครื่องเกาะจิตให้เศร้าหมอง จะทำให้จิตไม่มีสมาธิ ทำให้เป็นอุปสรรคต่อการตรัสรู้ได้

ทรงคิดค้นเรื่องเบญจขันธ์ก่อนตรัสรู้

พระองค์ได้ทรงคิดค้นพิจารณาเกี่ยวกับเบญจขันธ์หรือขันธ์ 5 ว่าอะไรหนอ เป็นรสอร่อยของรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อะไรหนอเป็นโทษ หรือ ความร้ายกาจของรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ และอะไรหนอ เป็นอุบาย เครื่องพ้นไปไ้จากรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ จากการที่พระองค์ได้ทรงคิดค้นพิจารณาเช่นนี้ ทำให้ความรู้ได้เกิดขึ้นแก่พระองค์ว่า ความสุขโสมนัสสิด ๆ ที่อาศัยรูป เป็นรสอร่อยของรูป การที่รูปไม่เที่ยงเป็นทุกข์ ทรมาน มีการแปรปรวน เป็นธรรมดา เป็นโทษของรูป และการนำออกเสียได้ ละกำหนดด้วยอำนาจความพอใจในรูปเสียได้ จะเป็นอุบายเครื่องออกไปพ้นจากรูปได้ ซึ่งในเวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ก็จะเป็นนัยเดียวกัน

ถ้าเมื่อใคร่จึกรสอร่อยของอุปาทานขันธ์ 5 ว่ามีรสอร่อย ใคร่จึกโทษหรือ ความร้ายกาจว่าเป็นโทษ ใคร่จึกอุบายเครื่องออกกว่าเป็นอุบายเครื่องออกคามที่เป็นจริงแล้วเมื่อนั้นพระองค์ก็รู้สึกได้ว่า ไ้ตรัสรู้ซึ่งอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว เกิดมีญาณที่ค้นะเครื่องรู้เครื่องเห็นว่า ชาตินี้จะเป็นชาติสุดท้ายของพระองค์

พระองค์ได้ทรงคิดพิจารณาเกี่ยวกับเบญจขันธ์ดังนี้

...อะไรหนอเป็นคุณของรูป อะไรเป็นโทษ อะไรเป็นเครื่องสลัดออก
 อะไรเป็นคุณของเวทนา อะไรเป็นคุณของสัญญา อะไรเป็นคุณของสังขาร
 อะไรเป็นคุณของวิญญาณ อะไรเป็นโทษ อะไรเป็นเครื่องสลัดออก ทูกรภิกษุ
 ทั้งหลายเรานั้นได้ปริวิตกต่อไปว่า สุขโสมนัสอันใด อาศัยรูปเกิดขึ้น นี่เป็นคุณ
 ของรูป รูปใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา นี่เป็นโทษของ
 รูป การกำจัดฉันทราคะ การละฉันทราคะในรูปเสียได้ นี่เป็นเครื่องสลัดออก
 แห่งรูป สุขโสมนัสอันใด อาศัยเวทนาเกิดขึ้น สุขโสมนัสอันใด อาศัยสัญญา
 เกิดขึ้น สุขโสมนัสอันใด อาศัยสังขารเกิดขึ้น สุขโสมนัสอันใดอาศัยวิญญาณ
 เกิดขึ้น นี่เป็นคุณแห่งวิญญาณ วิญญาณใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์มีความแปรปรวนไป
 เป็นธรรมดา นี่เป็นโทษแห่งวิญญาณ การกำจัดฉันทราคะ การละฉันทราคะใน
 วิญญาณเสียได้ นี่เป็นเครื่องสลัดออกแห่งวิญญาณ¹

เวทนา 3 นี้ เหล่านี้คือ สุขเวทนา ทุกข์เวทนา อทุกขมสุขเวทนา
 นี้เราเรียกว่าเวทนา เพราะผัสสะเกิด เวทนาจึงเกิด ค้นหาเป็นปฏิปทาให้
 ถึงความเกิดแห่งเวทนา ความกำจัดความละฉันทราคะในเวทนา นี้ เป็นอุบาย
 เครื่องสลัดออกแห่งเวทนา²

ทรงคิดค้นเรื่องเวทนาโดยละเอียดก่อนตรัสรู้

พระองค์ก็ได้คิดพิจารณาเกี่ยวกับเวทนาโดยเฉพาะอย่างละเอียด เพื่อให้ได้
 รู้ว่าเวทนามีลักษณะอย่างไร เกิดขึ้นได้อย่างไรและดับไปได้อย่างไร จากการคิด
 พิจารณา พระองค์ได้พบว่า การกระทบของอาภัพณะ ที่เรียกว่า ผัสสะ การใคร่
 การไถ่ยืม ไถ่ก่อให้เกิด เวทนา ความสุข ความทุกข์ ความชื่นชมยินดี ความพอใจ
 ความไม่พอใจทั้งหลาย และจากเวทนาเหล่านี้ ก็จะก่อให้เกิดตัณหา ความอยาก
 ต่าง ๆ และถ้าผัสสะดับสิ้นไปก็จะมีผลกระทบทำให้เวทนาดับ และตัณหาดับต่อไปได้
 สรุปได้ว่า ผัสสะนำไปสู่เวทนา เวทนานำไปสู่ตัณหา ถ้าดับผัสสะก็จะดับเวทนา และ
 ดับตัณหาได้ ดังพุทธพจน์ว่า

...ปฏิปทาให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งเวทนา ได้แก่สิ่งเหล่านี้คือ ความเห็น
 ที่ถูกต้อง ความดำริที่ถูกต้อง การพูดจาที่ถูกต้อง การทำการทำงานที่ถูกต้อง
 การเลี้ยงชีวิตที่ถูกต้อง ความพากเพียรที่ถูกต้อง ความรำลึกที่ถูกต้อง ความ
 ตั้งใจมั่นคงที่ถูกต้อง³

¹สัง. ขันธ. 17/59/27

²สัง. สทา. 18/439/246

³สัง. สทา. 18/440/246

...จะเห็นได้ว่า เวทนา ก็คือความสุข ความทุกข์ และเมื่อได้พิจารณา
ให้เห็นถึงความจริงของชีวิตแล้ว เวทนาจึงคือความทุกข์นั่นเอง ดังนั้นปฏิบัติให้
ถึงความดับของทุกข์ใดก็คือ มรรค 8 นั่นคือมรรคมีองค์ 8 หรืออริยอัฏฐังคิกมรรค
เรียกเต็มว่า อริยอัฏฐังคิกมรรค แปลว่าทางมีองค์แปดประการอันประเสริฐ¹

ทรงค้นพบลูกโซ่แห่งทุกข์ก่อนตรัสรู้

พระองค์ได้พบว่าสัตว์โลกย่อม เกิด แก่ ตาย จูติ และบังเกิดอีก
เพราะสัตว์โลกไม่รู้จักดูบายเครื่องออกไปไหนพ้นจากทุกข์ เพราะชาติการเกิดทำให้
เกิด ชรา มรณะ คือ ความแก่และความตาย นั่นคือ ชรา มรณะ เกิดจาก
ชาติ ชาติเกิดจากภพ ภพเกิดจากอุปาทาน อุปาทานเกิดจากตัณหา ตัณหาเกิดจาก
เวทนา เวทนาเกิดจากผัสสะ ผัสสะเกิดจากสฬายตนะ สฬายตนะเกิดจากนามรูป
นามรูปเกิดจากวิญญาน วิญญานเกิดจากสังขาร และสังขารเกิดจากอวิชชา และถ้า
ชาติไม่มี การเกิดไม่มี ชรา มรณะ ก็จะดับไป จึงพุทธพจน์ว่า

...เมื่ออะไรหนอไม่มี วิญญานจึงไม่มี เพราะอะไรดับ วิญญานจึงดับ
เมื่อสังขารไม่มี วิญญานจึงไม่มี เพราะสังขารดับ วิญญานจึงดับ คุณกรภิกษุ
ทั้งหลายเรานั้นใครมีความปริวิตกตั้งนี้ว่า เมื่ออะไรหนอไม่มี สังขารจึงไม่มี
เพราะอะไรดับสังขารจึงดับ เพราะกระทำไว้ในใจโดยแยกกาย จึงใคร่ควาย
ปัญญาว่า เมื่ออวิชชาไม่มี สังขารจึงไม่มี เพราะอวิชชาดับ สังขารจึงดับ
เพราะสังขารดับ วิญญานจึงดับ²

ทรงอธิบายฐานความเพียรก่อนตรัสรู้

ก่อนตรัสรู้ พระองค์ได้มีกอบรมพระองค์เองอย่างยิ่งด้วยธรรม 5 ประการ
คือ อิทธิบาท 4 และความเพียรอย่างยิ่ง โดยมีจิตเป็นสมาธิในธรรมเหล่านั้น

อิทธิบาท 4 คือคุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จ
แห่งผลที่มุ่งหมาย

1 ฉันทะ ความพอใจ คือความต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจรักจะทำสิ่งนั้น
อยู่เสมอ และปรารถนาจะทำให้ได้ผลดียิ่ง ๆ ขึ้นไป

¹ม.ม. 12/123/68

²สัง.น. 16/27/8

2 วิริยะ ความเพียร คือ ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม
เข้มแข็ง อคทน เอาชนะไม่ทอดย

3 จิตตะ ความคิด คือ ตั้งจิตบริบูรณ์ในสิ่งที่ทำและทำสิ่งนั้นด้วยความคิด
เอาจิตผูกใจไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป

4 วิมังสา ความไตร่ตรอง หรือทคลอง คือหมั่นใช้ปัญญาพิจารณา
ใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผลและตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน
วัตถุประสงค์ คัดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง เป็นต้น

พระองค์ได้เจริญอิทธิบาท 4 และเจริญวิริยะอย่างยิ่งด้วยจิตสมาธิด้วย
อำนาจแห่งการเจริญทำให้มาก ซึ่งอานาปานสติสมาธินี้ ทำให้ "ความหวั่นไหว
โยกโคลงของกาย หรือความหวั่นไหวโยกโคลงของจิตก็ตาม ย่อมมีขึ้นไม่ได้ด้วย
อำนาจแห่งการเจริญทำให้มาก ซึ่งสมาธิโคสมาธินั้น"¹

พระองค์เองได้กล่าวแก่ภิกษุทั้งหลายว่า

... เราเองก็เหมือนกัน ในกาลก่อนแต่การตรัสรู้ ยังไม่ได้ตรัสรู้ยังเป็น
โง่เขลาอยู่ ย่อมอยู่ควยวิหฺวารธรรม คืออานาปานสติสมาธินี้เป็นส่วนมาก
เมื่อเราอยู่ควยวิหฺวารธรรมนี้เป็นส่วนมาก กายก็ไม่ลำบาก ตาก็ไม่ลำบาก และ
จิตของเราที่หลุดพ้นจากอาสวะ เพราะไม่มีอุปาทาน

พระองค์โคจรธรรม 2 ประการคือ ความไม่รู้จักพอในกุศลธรรมทั้งหลาย
และความเป็นผู้ไม่ถอยหลังในการตั้งความเพียร พระองค์จึงทรงโคธิษฐานความเพียร
ก่อนตรัสรู้ ดังนี้ว่า

... เราเริ่มตั้งความเพียรอันไม่ย่อหย่อนว่า จะเหือดอยู่แต่ หนึ่ง เอ็น
และกระดูก ก็ตามที่ เนื้อและเลือดในสรีระจุงเหือกแห่งไปเกิด ถวายังไม่บรรล
ผลที่บุคคลพึงบรรลโคควยเรียวแรงของบุรุษ ควยความเพียรของบุรุษควยความ
บากบั่นของบุรุษแล้ว จักไม่หยุดความเพียรนั้นเสีย³

¹ ที.ปา. 11/233/177

² สัง.มหา. 19/1324/322,324

³ อัง.ทุก. 20/251/48

การตรัสรู้และสิ่งที่ตรัสรู้

การตรัสรู้ คือการที่พระองค์ทรงรู้อัจฉัยสลายตะหนิง 6 เป็นบทแห่งธรรมอันประเสริฐ สงบสว่าง ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า นั่นคือการที่พระองค์ได้รู้อัจฉัยตามความเป็นจริงของโลก ซึ่งเหตุให้เกิดขึ้น ซึ่งความดับลงในรสร้อย ซึ่งโทษอันต่ำทราม และซึ่งอุบายเป็นเครื่องออกแห่งฉสัยสลายตะหนิง 6 แล้วจึงหลุดพ้นเพราะความไม่ยึดมั่นถือมั่น

การตรัสรู้นี้เป็นการเดินตามหนทางเกา อันพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายในกาลก่อน ได้เคยทรงดำเนินแล้ว เมื่อจิตของพระองค์ตั้งมั่นบริสุทธิ์ ผ่องใสไม่มีกิเลส ปราศจากกิเลสเป็นธรรมชาติอันอ่อนโยนควรแก่การงาน พระองค์ก็ได้ตรัสรู้ธรรมะต่าง ๆ ดังนี้ คือ

1 บุพเพนิวาสานุสสติญาณ การระลึกชาติได้ คือระลึกถึงขั้นที่ เคยอยู่อาศัยในภพก่อนได้หลายประการ คือระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติ สามชาติ ห้าชาติบ้าง สิบชาติ ยี่สิบชาติ สามสิบชาติ สี่สิบชาติ ห้าสิบชาติบ้าง ร้อยชาติ พันชาติ แสนชาติบ้าง ตลอดหลายสังวัฏฏกัปป์ หลายวิวัฏฏกัปป์ หลายสังวัฏฏกัปป์ และวิวัฏฏกัปป์บ้าง ว่าเมื่อเราอยู่ในภพไหน มีชื่ออย่างนั้น มีโคตร มีวรรณะ มีอาหาร อย่างนั้น ๆ เสวยสุขและทุกข์เช่นนั้น ๆ มีอายุสุดลงเท่านั้น¹

2 จตุปปาทญาณ การหยั่งรู้ถึงการจุติ การเกิดของสัตว์ได้ คือมีจักขุทิพย์ บริสุทธิกว่าจักขุของสามัญมนุษย์ ย่อมแลเห็นสัตว์ทั้งหลายจุติอยู่ บังเกิดอยู่ เลวทรามประณีต มีวรรณะดี มีวรรณะเลว มีทุกข์ มีสุข รู้อัจฉัย หนุสัตว์ ผู้เขาถึงตามกรรมว่า สัตว์เหล่านั้นหนอ ประกอบกายทุจริต วาจทุจริต มโนทุจริต พุทธิเตียนพระอริยเจ้าทั้งหลายเป็นมิจฉาติมุขี ประกอบการงานควยอำนาจมิจฉาติมุขี เมืองหนาวแตกกายแตกตายไปล้วนพากัน เขาสู้อบายทุกข์วิบากตนรก²

¹ม.ม. 13/505/345

²ม.ม. 13/754/515

3 อาสาชยญาณ การหยั่งรู้ถึงทางคัมไม่มีเหลือแห่งอาสวะทั้งหลาย คือรู้ชัดตามเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ นี่เหตุแห่งทุกข์ และเหล่านี้เป็นอาสวะทั้งหลาย นี่เหตุแห่งอาสวะทั้งหลายนี้ ความคัมไม่มีเหลือแห่งอาสวะทั้งหลาย นี้เป็นทางให้ ถึงความคัมไม่มีเหลือแห่งอาสวะทั้งหลาย เมื่อเรารู้เป็นอย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้จิตก็ พนแล้ว เกิดญาณหยั่งรู้ว่า เรารู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์จบแล้ว กิจที่ควร ทำได้ทำสำเร็จแล้ว กิจอื่นที่จะควรทำเพื่อความ(หลุดพ้น)เป็นอย่างนี้มิได้มีอีก!

สิ่งที่พระองค์โคตรัสรู้ ภายหลังจากโคธ่อมจิตระลึกญาณต่าง ๆ แล้วคือ ขอบปฏิบัติทางสายกลาง มัชฌิมาปฏิปทา และอริยสัจ 4 ค้ำที่พระองค์โคตรัสแก่ ภิกษุปัญจวัคคีย์ ๗ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ไว้ว่า

...ขอบปฏิบัติอันเป็นสายกลาง ไม่เข้าไปใกล้ส่วนสุด 2 อย่างเหล่านี้ อันตถาคตโคตรัสแล้ว กระทำจักมู กระทำญาณ ย่อมเป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้อยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน ก็ขอบปฏิบัติอันเป็นสายกลางนั้น เป็นใจน คือ อริยมรรค อันประกอบด้วยองค์ 8 นี้แหละ ซึ่งโคธแ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ วาจาชอบ การงานชอบ เลี้ยงชีพชอบ เพียรชอบ ระลึกชอบ ตั้งใจชอบ ขอบปฏิบัติอันเป็นทางสายกลางนี้แล อันตถาคตโคตรัสแล้ว กระทำจักมู กระทำญาณ ย่อมเป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้อยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน

...คุณภิกษุทั้งหลาย ก็ทุกขอริยสัจนี้และ คือความเกิดก็เป็นทุกข์ ความแก่ ก็เป็นทุกข์ ความเจ็บก็เป็นทุกข์ ความตายก็เป็นทุกข์ ความประจวบควยถึงอันไม่เป็นทุกข์ก็เป็นทุกข์ ความพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รักก็เป็นทุกข์ ประวรณาสิ่ง สิ่งใดไม่ใด แมฆอนันก็เป็นทุกข์ โดยยออุปาทานชั้น 5 เป็นทุกข์ทุกขสมุทัย อริยสัจนี้แล คือค้นหาอันทำให้มีภพใหม่ ประกอบด้วยความกำหนดควยอำนาจ ความพอใจ ความเพิลคเพลินยงนักในอารมณนั้น ๆ โคธแ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา ก็ทุกขนิโรธอริยสัจนี้แล คือความคัมควยการสำรอกโดยไม่เหลือแห่ง ตัณหานั้นแหละ ความสละ ความวาง ความปล่อย ความไม่อาลัย ก็ทุกขนิโรธคานีปฏิปทาอริยสัจนี้แลคือ อริยมรรคประกอบด้วยองค์ 8 ประการ ซึ่งโคธแ สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ สัมมาสมาธิ²

¹ม.ม. 12/427/321

²สัง.มทา. 19/1664, 1665

นั่นคือสิ่งที่พระองค์ตรัสรู้ คือมัชฌิมาปฏิปทา ได้แก่ มรรคมีองค์ 8 องค์ 8 ของมรรคมีองค์นี้¹

- 1 สัมมาทิฏฐิ เห็นชอบ ได้แก่ความรู้หรือวิสัยทัศน์ 4 หรือเห็นไตรลักษณ์ หรือรู้อกุศลและอกุศลมูล กับกุศล และกุศลมูล หรือเห็นปัจจุสมุปบาท
- 2 สัมมาสังกัปปะ คำวิชอบ ได้แก่ เนกขัมมสังกัปปิ อพยนาทสังกัปปิ อวิหิงสาสังกัปปิ
- 3 สัมมาวาจา เจรจาชอบ ได้แก่ วจีสุจจริต 4
- 4 สัมมากัมมัත්ตะ กระทำชอบ ได้แก่ กายสุจจริต 3
- 5 สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ ได้แก่ เวณมิจฉาชีพ ประกอบสัมมาชีพ
- 6 สัมมาวายามะ พยายามชอบ ได้แก่ ปชาน หรือสัมมัตตปชาน
- 7 สัมมาสติ ระลึกชอบ ได้แก่ สติปญฺฐาน 4
- 8 สัมมาสมาธิ ตั้งจิตมั่นชอบ ได้แก่ ฉาน 4

อีกสิ่งหนึ่งที่พระองค์ตรัสรู้ คืออริยสัจ 4 ซึ่งหมายถึงความจริงอันประเสริฐ ความจริงของพระอริยะ ความจริงที่ทำให้ผู้เข้าถึงกลายเป็นอริยะ ได้แก่

- 1 ทุกข์ ความทุกข์ สภาพที่ทนไต่ยาก สภาพที่บีบคั้น ชัดแย้ง บกพร่อง ซากแก่นสาร และความเที่ยงแท้ ไม่ให้ความพึงพอใจแท้จริง ได้แก่ ซาติ ขรา มรณะ การประจวบกับสิ่งอื่นไม่เป็นที่รัก การพลัดพรากจากสิ่งที่รัก ความปรารถนา ไม่สมหวังโดยย่อว่า อุปาทานขันธ 5 เป็นทุกข์
- 2 ทุกขสมุทัย เหตุเกิดแห่งทุกข์ สาเหตุให้ทุกข์เกิด ได้แก่ตัณหา 3 คือ กามตัณหา ภวตัณหา และ วิภวตัณหา
- 3 ทุกขนิโรธ ความดับทุกข์ ได้แก่ ภาวะที่ตัณหาคับสิ้นไป ภาวะที่เข้าถึง เมื่อกำจัดอวิชชา สำรอกตัณหาสิ้นแล้ว ไม่ถูกขอม ไม่ติดข้อง หลุดพ้นสงบ ปลอดโปร่ง เป็นอิสระ คือนิพพาน

4 ทุกชนิดโรคาณีนีปฏิบัติ ปฏิบัติที่นำไปสู่ความคัมแห่งทุกข์ ข้อปฏิบัติให้ถึงความคัมแห่งทุกข์ ได้แก่ อริยอัฏฐังคิกมรรค หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่ามัชฌิมาปฏิปทา แปลว่า ทางสายกลาง มรรคมีองค์ 8 นี้ สรุปลงในไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา¹

ทรงเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธะ

จากการที่พระองค์ได้ตรัสรู้ตามความเป็นจริงซึ่ง อริยสัจ 4 หรือความจริงอันประเสริฐ 4 อย่างคือ ความจริงอันประเสริฐ คือทุกข์ ความจริงอันประเสริฐคือเหตุให้เกิดทุกข์ ความจริงอันประเสริฐคือความคัมไม่เหลือแห่งทุกข์ และความจริงอันประเสริฐคือ ทางดำเนินไปถึงความคัมไม่เหลือแห่งทุกข์ พระองค์จึงมีพระนามว่า "อรหันตสัมมาสัมพุทธะ" ดังเสียงที่กล่าวสรรเสริญพระองค์ในที่ต่าง ๆ ว่า

...พระผู้มีพระภาคเจ้านั้นเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ชอบได้ด้วยตนเอง สมบูรณ์ด้วยวิชชาและจรณะ เป็นผู้ไปคิ ญแจจโลก เป็นสารัตถ์ที่ฝึกคนควรฝึกใดไม่มีใครยิ่งไปกว่าเป็นครูของเทวดาและมนุษย์ เป็นผู้เบิกบาน จำแนกธรรมสั่งสอนสัตว์ พระผู้มีพระภาคเจ้านั้นทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ซึ่งโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ทุมสัตว์พร้อมทั้งสมณ พราหมณ์ เทวดาพร้อมทั้งมนุษย์ แล้วจึงประกาศใหญ่อนรุ ทานแสดงธรรมไพเราะในเบื้องต้น ไพเราะในท่ามกลาง ไพเราะในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถะ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ์ บริบูรณ์สิ้นเชิง²

ทรงเป็นอจันริยมมนุษย์ในโลก

พระองค์ทรงต่างจากมนุษย์ธรรมดา ทรงบังคัมใจได้เกิดขาด มีความค้งที่ต่อวิสัยโลก โดยไม่มีใครยิ่งกว่า สามารถอยู่เหนือการครอบงำของเวทนาได้ ค้วยเหตุเหล่านี้จึงกล่าวได้ว่า พระองค์ทรงเป็นอจันริยมมนุษย์ในโลก ดังพุทธพจน์ ดังนี้

¹สัง.มท. 19/528/132

²ม.ม. 13/585/401

...บุคคลเอก เมื่อเกิดขึ้นในโลก ย่อมเกิดขึ้นเป็นอัจฉริยมนุษย์บุคคลผู้
เอกเป็นไฉน คือ พระศุภกาคคอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า กุรุงริกษุทั้งหลาย
บุคคลผู้เอกนี้แล เมื่อเกิดขึ้นในโลกย่อมเกิดขึ้นเป็นอัจฉริยมนุษย์¹

การที่กล่าวได้ว่า พระองค์ทรงต่างจากมนุษย์ธรรมดาทั่วไป ทั้งนี้เพราะ
เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย มีเสียง กลิ่น รส โยถฐัพพะ และธรรมารมณ์ เป็นที่
ยินดี กำหนดแล้วในธรรมารมณ์ บันเทิงด้วยธรรมารมณ์ ซึ่งมีผลให้เหล่าเทวดาและ
มนุษย์ทั้งหลาย ย่อมทนทุกข์ทรมานอยู่ เพราะความแปรปรวน ความกระจัดกระจาย
หรือความแตกทำลายไปของธรรมารมณ์เหล่านั้น ส่วนพระองค์เป็นผู้ทรงรู้แจ้งตามความ
เป็นจริง ในเหตุที่เป็นเครื่องเกิดขึ้นในความอนิจจัง ในรสอร่อย ในโทษ คือ
ความต่ำทราม และอุปายเครื่องหลุดพ้นออกไปได้แห่งรูปทั้งหลาย ไม่เป็นผู้มีเสียง
กลิ่น รส โยถฐัพพะ ธรรมารมณ์ เป็นที่ยินดี ไม่กำหนด ไม่บันเทิง ด้วยสิ่งดังกล่าว
นั้น พระองค์จึงยอมอยู่เป็นสุข เพราะความแปรปรวน ความกระจัดกระจาย หรือ
ความแตกทำลายของธรรมารมณ์ทั้งหลายไม่สามารถทำให้พระองค์กระทบกระเทือนได้
ถึงพุทธพจน์ ดังนี้

...รูปทั้งหลาย เสียงทั้งหลาย กลิ่นทั้งหลาย รสทั้งหลาย ผัสสะทั้งหลาย
ธรรมทั้งหลาย ทั้งสิ้นอันน่าปรารถนา นารักใคร่ น่าชอบ ยังเป็นสิ่งกล่าว
ไควว่ามีอยู่เพียงใด มนุษย์โลกพร้อมทั้งเทวโลกก็ยังสมมุติว่า "นั่นสุข" อยู่เพียง
นั้น ถ้าเมื่อสิ่งเหล่านั้นแตกดับลงในที่ใด สัตว์เหล่านั้นก็สมมุติว่า "นั่นทุกข์"
ในที่นั้น สิ่งทีพระอรียเจ้าทั้งหลายเห็นว่าเป็นความสุขก็คือ ความดับสนิทแห่ง
สัฎกายะทั้งหลาย² แต่สิ่งนี้กลับปรากฏเป็นชาติกุศลวิญญูญายกแกสัตว์ทั้งหลาย
ผู้เห็นอยู่โดยความเป็นโลกทั้งปวง สิ่งใดที่สัตว์อื่นกล่าวแล้วโดยความเป็นสุข
พระอรียเจ้าทั้งหลายกล่าวสิ่งนั้น โดยความเป็นทุกข์ สิ่งใดที่สัตว์อื่นกล่าวแล้ว
โดยความเป็นทุกข์ พระอรียะบุรุษกล่าวสิ่งนั้นโดยความเป็นสุข ดังนี้³

¹ อัง. เอกก.20/141/22

² สัง. สท. 18/216/129

³ ความเห็นว่าเป็นตัวของตน เช่น เห็นรูป เห็นเวทนา เห็นวิญญูญาย เป็นต้น

ทรงมีปาฏิหาริย์สามอย่าง

พระผู้มีพระภาคทรงชี้แจงว่า ปาฏิหาริย์ที่ทรงทำให้แจ่มคายความรู้อย่าง
พระองค์เองและประกาศแล้วมีอยู่ 3 อย่าง คือ

- 1 อธิขีปาฏิหาริย์ แสดงฤทธิ์ได้เป็นอัศจรรย์
- 2 อาเทศนาปาฏิหาริย์ คักใจทลายใจได้เป็นอัศจรรย์
- 3 อนุศาสน์ปาฏิหาริย์ สั่งสอน (มีเหตุผลดี) เป็นอัศจรรย์
แล้วทรงอธิบายวิธีแสดงฤทธิ์ได้เป็นอัศจรรย์ ดังนี้

...ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมแสดงฤทธิ์ได้หลายอย่าง คือคนเดียวเป็นหลาย
คนก็ได้อีกหลายคนเป็นคนเดียวก็ได้อีก ทำให้อุปรุกก็ได้อีก ทำให้น้ำหายไปก็ได้อีก ทะลุฝา
กำแพง ภูเขาไปก็ได้อีกเหมือนไปในที่ว่างก็ได้อีก ผุดขึ้นต่ำลงแม่ในแผ่นดิน
เหมือนในน้ำก็ได้อีก เคนบนน้ำไม่แตกเหมือนเคนบนแผ่นดินก็ได้อีก เหาะไปในอากาศ
เหมือนนกก็ได้อีก ลูบลำพระจันทร์พระอาทิตย์ซึ่งมีฤทธิ์ มีอำนาจมากด้วยฝ่ามือก็ได้อีก
ใช้อำนาจกายไปตลอดพรหมโลกก็ได้อีก¹

...ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมทลายใจ ทลายความรู้สึกลงในใจ ทลายความนึกคิด
ทลายความทรงจำของสัตว์อื่น ของบุคคลอื่นใดก็ตาม ใจของท่านเป็นอย่างนี้ ใจของ
ท่านเป็นไปโดยอาการนี้ จิตของท่านเป็นดังนี้²

...ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมพบว่าสอนอย่างนี้ว่า ท่านจงตรีก้อย่างนี้
อย่าตรีก้อย่างนั้น จงทำในใจอย่างนี้ อย่าทำในใจอย่างนั้น จงละสิ่งนี้ จงเข้า
ถึงสิ่งนี้อยู่เถิด นี้เรียกว่า อนุศาสน์ปาฏิหาริย์³

จากคำอธิบายที่พระองค์ทรงแสดงถึงวิธีแสดงฤทธิ์ของปาฏิหาริย์ทั้ง 3 ก็
ทำให้เห็นได้ว่า กลุ่มคนที่ไม่มีความเชื่อ ความเลื่อมใสในคำสั่งสอนหรือคำอธิบายก็
อาจจะคัดค้านไม่เห็นด้วยกับอธิขีปาฏิหาริย์ และอาเทศนาปาฏิหาริย์ ซึ่งอาจจะก่อให้เกิด
เกิดความแตกแยก ความไม่เคารพ ความไม่เลื่อมใสในพุทธศาสนาได้ พระองค์ทรง
แลเห็นโทษที่จะเกิดขึ้นได้ในการแสดงอธิขีปาฏิหาริย์ อาเทศนาปาฏิหาริย์ทั้งกล่าวแล้ว
พระองค์จึงได้สนับสนุนให้ภิกษุในพุทธศาสนาแสดงคือ อนุศาสน์ปาฏิหาริย์ คือการสั่งสอน

¹ที่. ส. 9/339/307

²ที่. ส. 9/340/307

³ที่. ส. 9/341/308

เป็นอัครรรยว่า ควรประพฤติปฏิบัติอย่างไร เป็นการสอนให้เห็นจริงนำไปปฏิบัติให้ได้ ผลสมจริงเป็นอัครรรย

ในปาฏิหาริย์ 3 อย่างนี้ พระพุทธเจ้าทรงรังเกียจอิทธิปาฏิหาริย์และสรรเสริญ อนุศาสน์ปาฏิหาริย์ ว่าเป็นเยี่ยม

หลักคำสอนสำคัญในพุทธปรัชญาเถรวาท

อริยสัจ 4 เป็นหลักธรรมสำคัญที่ครอบคลุมคำสอนทั้งหมดในพระพุทธศาสนา ฐานะและความสำคัญของอริยสัจ 4 จะเห็นได้ ดังต่อไปนี้

...ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย รอยเท้าของสัตว์ทั้งหลายที่เหย้าไปบนดินแผ่นดิน ทั้งสิ้นทั้งปวง ย่อมประชุมลงในรอยเท้าชาง รอยเท้าชางนั้น กล่าวไควาเป็น ยอดเยี่ยมในบรรการอยเท้าเหล่านั้น โดยความมีขนาดใหญ่ฉันใด กุศลธรรมทั้ง สิ้นทั้งปวง ก็สังเคราะห์ลงในอริยสัจ 4 ฉะนั้น¹

...คุณภิกษุทั้งหลาย เพราะไม่รู้แจ้งแทงตลอดอริยสัจ 4 เราและพวกเธอ จึงเรรอนทองเที่ยวไปสิ้นกาลนานอย่างนี้²

...คุณอรอาุโส สิ่งที่ยังไม่รู้ ไม่เห็น ไม่บรรลู่ ไม่กระทำให้แจ้งไม่คร้สรู้ ว่านทุกข์ นี้ทุกข์ สมุทัย นี้ทุกข์ นิโรธ นี้ทุกข์ นิโรธคามินีปฏิปทา บุคคลอยู่ ประพฤติพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาค เพื่อบรรลู่ เพื่อบรรลู่ เพื่อบรรลู่ เพื่อกระทำ ให้แจ้ง เพื่อคร้สรู้สิ่งนั้น³

อริยสัจ หมายถึง ความจริงอันประเสริฐ ความจริงของท่านผู้ประเสริฐ หรือความจริงอันทำให้บุคคลเป็นผู้ประเสริฐ เป็นหลักธรรมจำเป็นทั้งสำหรับบรรพชิต และคฤหัสถ์ พระพุทธเจ้าจึงทรงย้ำให้ภิกษุทั้งหลายสอนให้ชาวบ้านรู้ เข้าใจอริยสัจ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และ มรรค ซึ่งอธิบายได้ดังนี้

¹ม.ม. 12/340/245

²ที.ม. 10/86/79

³อ.นวก. 23/217/309

1 ทุกข์ แปลว่า ความทุกข์หรือสภาพที่ทนได้ยาก ได้แก่ปัญหาต่าง ๆ ของมนุษย์ สภาพะของสิ่งทั้งหลายที่ตกอยู่ในกฎกรรมแห่งความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ซึ่งประกอบด้วยภาวะบีบคั้น กดดัน ชัดแย้ง ชัดช่อง มีความบกพร่อง ไม่สมบูรณ์ในตัวเอง ขาดแก่นสารและความเที่ยงแท้ ไม่อาจให้ความพึงพอใจเต็มอ้อมแท้จริง พร้อมทั้งจะก่อปัญหา สร้างความทุกข์ขึ้นมาได้เสมอ ทั้งที่เกิดเป็นปัญหาขึ้นแล้ว และที่อาจเกิดเป็นปัญหาขึ้นมา เมื่อใดเมื่อหนึ่งในรูปใดรูปหนึ่งแก่ผู้ที่ยึดติดถือนั่นไว้ด้วยอุปาทาน

2 ทุกข์สมุทัย เรียกสั้น ๆ ว่า สมุทัย แปลว่า เหตุเกิดแห่งทุกข์หรือสาเหตุให้ทุกข์เกิดขึ้น ได้แก่ความอยากที่ยึดถือเอาตัวตนเป็นที่ตั้งโดยอาการที่มีเราอยากที่จะได้จะเป็น จะไม่เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ทำให้ชีวิตถูกบีบคั้นด้วยความเร่าร้อน รำรนรน กระทบกระวาย ความหวงแหน เกลียดชัง หวั่นกลัว หวาทระแวง ความเบื่อหน่าย หรือความคับข้องติดขัดในรูปใดรูปหนึ่งอยู่ตลอดเวลา ไม่อาจปลดปล่อยโล่งเบา เป็นอิสระสดชื่น เบิกบานได้อย่างบริสุทธิ์สิ้นเชิง

3 ทุกข์นิโรธ เรียกสั้น ๆ ว่า นิโรธ แปลว่า ความดับทุกข์ ได้แก่ภาวะที่เข้าถึงเมื่อกำจัดอวิชชา ดำรงตนหาสิ้นแล้ว ไม่ถูกค้นหายุบใจหรือจุกจอกไป ไม่ถูกบีบคั้นด้วยความรู้สึกกระทบกระวายความเบื่อหน่าย หรือความคับข้องติดขัดอย่างใด ๆ หลุดพ้นเป็นอิสระ ประสบความสุขที่บริสุทธิ์ สงบปลดปล่อยโล่งเบา ผ่องใส เบิกบาน เรียกสั้น ๆ ว่า นิพพาน

4 ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา เรียกสั้น ๆ ว่า มรรค แปลว่า ปฏิปทาที่นำไปสู่ความดับทุกข์ หรือข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ได้แก่อริยอัฏฐังคิกมรรค หรือทางประเสริฐที่องค์ประกอบ 8 คือ สัมมาทิฐิ ฯลฯ สัมมาสมาธิ ที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา เพราะเป็นทางสายกลาง ซึ่งดำเนินไปพอดีที่จะให้ถึงนิโรธโดยไม่ติดข้องหรือเอียงไปหาที่สุดสองอย่าง คือ กามสุขัลลิกานุโยค¹ และอัตตakilมदानุโยค²

¹ ความหมกมุ่นในกามสุข

² การประกอบความลำบากแก่ตน คือบีบคั้นทรมานตนเองให้เดือดร้อน

มรรคมีองค์ 8 เป็นทางประเสริฐสุดที่ให้ผู้ปฏิบัติตามบรรลุนิโรธ หรือ นิพพาน ได้แก่

1 สัมมาทิฐิ คือความเห็นชอบ (Right Understanding) หมายถึงเห็นหรือเข้าใจเกี่ยวกับชีวิต เช่นปัญหาเรื่องความทุกข์ต่าง ๆ เข้าใจสาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหาชีวิต นั่นคือ มีความรู้ในอริยสัจ 4 หรือเห็นไตรลักษณ์ หรือรู้เรื่อง กุศลมูลอกุศลมูล หรือเห็นปฏิจลสมุปบาท มีความเห็นถูกต้องตามทำนองคลองธรรม เช่นเห็นและเชื่อว่าบุคคลทำกรรมใดรับผลดี ทำชั่วได้รับผลชั่ว บาปบุญมีจริง นรก สวรรค์ในโลกอื่นมีจริง เป็นต้น

2 สัมมาสังกัปปะ คือความคำวิชอบ (Right Thought) ความหมาย 3 อย่างคือ

- 1 อวิหิงสาสังกัปปะ คำวิที่จะไม่เบียดเบียนผู้อื่นด้วยกาย วาจา ใจ
- 2 อหยาบาทสังกัปปะ คำวิที่จะไม่พยาบาทผู้อื่น
- 3 เนกขัมมสังกัปปะ คำวิในอันที่จะปลดเปลื้องความเกี่ยวข้องในทางกาม คือมุ่งไปสู่ทางแห่งความสงบจริง ๆ

ข้อปฏิบัตินี้แสดงให้เห็นว่าผู้มุ่งบรรลุนิพพานหรือคุณธรรมเบื้องสูงนั้น จะต้องเป็นผู้มีใจไม่อาฆาตมาดร้ายใคร นั่นคือมีใจสงบ และมีเมตตาต่อผู้อื่นด้วย ในทางตรงกันข้าม ถ้าไม่มีความคำวิดังกล่าวก็เรียกว่า มีมิจฉาสังกัปปะ เมื่อเป็นเช่นนั้นจิตใจก็ไม่สงบไฉนเลย

3 สัมมาวาจา คือวาจาชอบ (Right Speech) วาจาชอบคือ ไม่พูดคำเท็จ ทำให้คนอื่นเสียหาย ไม่พูดส่อเสียดให้คนอื่นเข้าใจผิดทะเลาะเบาะแว้งกัน ไม่พูดคำหยาบให้เกิดความเสียหายกับผู้อื่น และไม่พูดเพ้อเจ้อไร้สาระประโยชน์ การดำเนินชีวิตด้วยสัมมาวาจา จะก่อให้เกิดความเข้าใจกัน ไว้วางใจ และมีจิตใจสงบ

4 สัมมากัมมันตะ คือกระทำชอบ (Right Action) ได้แก่กายสุจริต 3 คือเว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นจากการลักทรัพย์ และเว้นจากการประพฤติผิดในกาม เป็นการกระทำที่ตรงตาม หรืองานสุจริตที่ไม่เป็นไปเพื่อความเบียดเบียนทั้งทางกาย วาจา และใจ

5 สัมมาอาชีพะ คือการเลี้ยงชีพชอบ (Right Livelihood) หมายถึงการเลี้ยงชีพโดยสุจริต เว้นจากมิจฉาชีพ ถ้ามีมิจฉาชีพก็จะทำให้การดำเนินชีวิตไม่บริสุทธิ์ ขอมเป็นอุปสรรคในการบรรลุคุณธรรมชั้นสูง

6 สัมมาวายามะ คือความเพียรชอบ (Right Effort) หมายถึงความเพียร 4 อย่าง หรือปธาน 4¹ ได้แก่

1 สังวรปธาน เพียรระวังหรือเพียรปิดกั้น คือเพียรระวังยับยั้งบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด มิให้เกิดขึ้น

2 ปธานปธาน เพียรละหรือเพียรกำจัด คือเพียรละบาป อกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว

3 ภาวนापธาน เพียรเจริญหรือเพียรก่อให้เกิด คือเพียรทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น

4 อนุรักษนปธาน เพียรรักษา คือเพียรรักษากุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้คงมั่นและให้เจริญยิ่งขึ้นไปจนไพบูลย์

ความเพียรนี้เป็นสิ่งจำเป็นในการทำงานทุกอย่าง ยิ่งในการบำเพ็ญทางจิตด้วยแล้ว ยิ่งจำเป็นมาก ความเพียรทำให้การงานที่ทำด้วยกายหรือใจสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ถ้าขาดความเพียร ก็มีแต่ถอยหลังและล้มเหลวในที่สุด

7 สัมมาสติ คือความระลึกรู้ชอบ (Right Mindfulness) ได้แก่ สติปัฏฐาน 4² การพิจารณาโดยถือส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย ความรู้สึกที่เรียกว่าเวทนา จิตใจและธรรมทั้งที่เป็นฝ่ายกุศลและอกุศล เอามาเป็นอารมณ์

¹ อัง. จกตก. 21/96/96

² ที่ตั้งของจิต ธรรมเป็นที่ตั้งทั่วไปแห่งสติ ธรรมเป็นที่รองรับสติ มีสติหยั่งลงในธรรม 4 อย่างคือ กาย เวทนา จิต และธรรม พระพุทธเจ้าทรงยกย่องสติปัฏฐาน 4 ว่า เป็นทางสายเอกมีอยู่เพื่อความบริสุทธิ์ ของสัตว์ทั้งหลาย เพื่อลวงพ้น หรือข้ามแดนแห่งความโศกความเศร้าครวญรำพัน เพื่อความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งทุกข์ โทมนัส เพื่อบรรลุธรรมที่ควรรู้ นานรู้ และเพื่อทำนุพทานให้แจ้ง

แล้วพิจารณาเพื่อไม่ให้เกิดความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งที่พิจารณานั้นว่าเป็นตัวเป็นคน เป็นเรา เป็นเขา

8 สัมมาสมาธิ หมายถึงการตั้งใจชอบ (Right Concentration) ใต้แก่นฐาน 4 โดยการเข้าสมาธิ ยึดอารมณ์อะไรก็ได้เป็นหลัก สมาธิมีความสำคัญต่อการงานทุกชนิด และเป็นที่อยู่อันสงบสุขของใจ ไม่มีที่ใดจะให้ความสงบสุขแก่ดวงจิตอันไม่มีโทษเท่ากับสมาธิ คนทำงานถ้าทำด้วยใจที่เป็นสมาธิก็เหนื่อยน้อยและได้ผลงานมาก มีความเพลิดเพลินและความสุขในงานเป็นอย่างดี ตรงกันข้ามกับความฟุ้งซ่านซึ่งทำให้เหนื่อยหน่ายใจงานน้อย กล่าวได้ว่า สมาธิเป็นพื้นฐานแห่งความสำเร็จทุกอย่าง¹

ในวิสุทธิมรรคเล่ม 2 สมาธิมีเทศ อารมณ์ของกรรมฐานมีถึง 40 อย่าง เช่น กลิณี 10 มีน้ำ ลม สีแฉง เป็นต้น อสุภ 10 เช่น ส่วนต่าง ๆ ของศพ ที่เน่า เป็นต้น อนุสสติ 10 เช่น พระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ และความตาย เป็นต้น สัมมาสมาธิตามนัยแห่งอริยมรรค หมายถึงการบำเพ็ญหรือเจริญฐาน 4 คือ ปฐมฌาน (ฌานชั้นที่ 1) ทุติยฌาน (ฌานชั้นที่ 2) ตติยฌาน (ฌานชั้นที่ 3) และจตุตถฌาน (ฌานชั้นที่ 4)²

อริยสัจ 4 เป็นหลักเหตุผลที่พิสูจน์ได้ด้วยตนเองอย่างแท้จริง อริยมรรคมีองค์ 8 เป็นแนวทางการดำเนินชีวิตที่ละเอียดอ่อน นำไปสู่จุดหมายปลายทางหรืออุดมการณ์ของชีวิต จะเห็นได้ว่าการปฏิบัติตามแนวทางนี้มีประโยชน์อย่างไร แต่ก็ไม่ใช่เรื่องเหลือวิสัยจนเกินไป

¹วศิน อินทสระ, หลักคำสอนสำคัญในพระพุทธศาสนา (พระนคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2527), หน้า 246

²ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, ศาสนา (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2519), หน้า 33

ปฏิจฺจสมุปฺบาท

ปฏิจฺจสมุปฺบาทเป็นหลักธรรมอีกหมวดหนึ่ง ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงในรูปของกฎธรรมชาติ หรือหลักความจริงที่มีอยู่โดยธรรมดา เป็นธรรมที่เข้าใจยาก รุกยาก แสดงยากเพราะลึกซึ้ง ครั้งแรกที่ทรงปรารภนาจะประกาศธรรม จึงทรงท้อพระทัย ปฏิจฺจสมุปฺบาท มีอีกชื่อหนึ่งว่า อิตฺถปจฺจยตา คือภาวะที่มีสิ่งนั้นเป็นปัจจัย

เมื่อได้ตรัสรู้ใหม่ ๆ ธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงทบทวนพิจารณามากที่สุดคือ ปฏิจฺจสมุปฺบาท ทรงทบทวนพิจารณาอยู่ถึง 7 วัน¹ กล่าวคือในสัปดาห์แรกหลังจาก การตรัสรู้แล้ว ยังคงประทับอยู่ที่บริเวณโพธิมณฑลนั้นเอง และทรงพิจารณาปฏิจฺจสมุปฺบาท โดยตลอดทั้งสายเกิด (สมุทฺตยวาร) และสายดับ (นิโรชวาร) ทรงรู้ปฏิจฺจสมุปฺบาท อย่างทั่วถึงแล้ว ความสงสัยทั้งปวงของพระองค์หมดสิ้นไปเพราะทรงรูกฎแห่งเหตุผล หรือกฎแห่งความเป็นเหตุเป็นผลของกันและกัน พุทธพจน์แสดงปฏิจฺจสมุปฺบาทในรูปของกฎธรรมชาติว่าดังนี้

พระตถาคตทั้งหลายเสด็จอุบัติขึ้นก็ตาม ไม่เสด็จอุบัติขึ้นก็ตาม ชาตุอันนั้น คือ ชัมมจริติ² ชัมมนิยาม³ อิตฺถปจฺจย⁴ ก็ยังดำรงอยู่ พระตถาคตยอมตรัสรู้ ทั่วถึงซึ่งชาตุอันนั้น ครั้นแล้วยอมตรัสบอก ทรงแสดงบัญญัติ แกลงตั้ง เปิดเผย จำแนก กระทำให้คน และตรัสว่า ทานทั้งหลายจงดู ดังนี้เพราะชาติเป็น ปัจจัย จึงมีชราและมรณะ⁵

ความสำคัญของปฏิจฺจสมุปฺบาท จะเห็นได้จากพุทธพจน์ว่า "ผู้ใดเห็น ปฏิจฺจสมุปฺบาท ผู้นั้นชื่อว่าเห็นธรรม ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นปฏิจฺจสมุปฺบาทดังนี้"⁶

¹ วคิน อินทสระ, หลักคำสอนสำคัญในพุทธศาสนา, หน้า 50

² ความตั้งอยู่ตามธรรมดา

³ ความแน่นอนของธรรมดา

⁴ ส.น. 16/6/22

⁵ ม.ม. 12/346/253

⁶ ส.น. 16/1/1

ปฏิจสนุปบาท หมายถึงการเกิดขึ้นพร้อมแห่งธรรมทั้งหลาย เพราะอาศัย
กันธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้นพร้อม หรือการที่สิ่งทั้งหลายอาศัยกันจึงเกิดขึ้น ประกอบ
ด้วย 12 หัวข้อ¹ ดังนี้

- 1 อวิชชา ความไม่รู้คือไม่รู้ในอริยสัจ 4
- 2 สังขาร สภาพที่ปรุงแต่ง ไคแก่ สังขาร 3 หรืออภิสังขาร 3
- 3 วิญญาณ ความรู้แจ้งอารมณ์ ไคแก่ วิญญาณ 6
- 4 นามรูป นามและรูป ไคแก่รูป เวทนา สัญญา เจตนา ผัสสะ มนสิการ
- 5 สฬายตนะ อายตนะ 6 ไคแก่ อายตนะภายใน 6 คือ ตา หู จมูก
ลิ้น กาย ใจ
- 6 ผัสสะ ความกระทบ ความประจวบ ไคแก่ สัมผัส 6
- 7 เวทนา ความเสวยอารมณ์ไคแก่ เวทนา 6
- 8 ตัณหา ความทะยานอยากไคแก่ ตัณหา 3 ตัณหา 6 ตัณหาในรูป
ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในสัมผัสทางกายและในธรรมารมณ์
- 9 อุปาทาน ความยึดมั่นไคแก่ อุปาทาน 4
- 10 ภพ ภาวะชีวิตไคแก่ กรรมภพ ภพคือกรรม
- 11 ชาคี ความเกิด ไคแก่ความปรากฏแห่งชั้นขันธ์ทั้งหลาย ภายใต้อายตนะ
- 12 ชรามรณะ ความแก่และความตาย ไคแก่ ชรากับมรณะ

ทั้ง 12 ข้อ เป็นปัจจัยต่อเนื่องกันไป หมุนเวียนเป็นวงจร ไม่มีต้นไม่มี
ปลาย เมื่อกล่าวโดยย่อ ปฏิจสนุปบาทจะมี 2 สาย คือสายเกิด (ความเกิดขึ้น
แห่งกองทุกข์) เรียกสมุทัยวาร และสายดับ (ความดับไปแห่งกองทุกข์ทั้งหมด)
เรียกนิโรธวาร

1) สายเกิด สมุทัยวาร หรือมิจฉาปฏิบัติ

- 1 เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย จึงมีสังขาร

- 2 เพราะสังขารเป็นปัจจัย จึงมีวิญญาณ
- 3 เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย จึงมีนามรูป
- 4 เพราะนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีอายตนะ 6
- 5 เพราะอายตนะ 6 เป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ
- 6 เพราะผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา
- 7 เพราะเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา
- 8 เพราะตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน
- 9 เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ
- 10 เพราะภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ (ความเกิด)
- 11 - 12 เพราะชาติเป็นปัจจัย จึงมีชรา มรณะ

ความโศก ความคร่ำครวญ ความทุกข์ โทมนัส ความคับแค้นใจจึงเกิด
มีขึ้นพร้อมกองทุกข์ทั้งมวลจึง เกิดขึ้นด้วยเหตุปัจจัยดังกล่าว

2) สายดับ นิโรชวาร หรือสัมมาปฏิบัติ

- 1 เพราะอวิชชาส่ำรอกออกไปโดยไม่เหลือ สังขารจึงดับ
- 2 เพราะสังขารดับ วิญญาณจึงดับ
- 3 เพราะวิญญาณดับ นามรูปจึงดับ
- 4 เพราะนามรูปดับ อายตนะ 6 จึงดับ
- 5 เพราะอายตนะ 6 ดับ ผัสสะจึงดับ
- 6 เพราะผัสสะดับ เวทนาจึงดับ
- 7 เพราะเวทนาดับ ตัณหาจึงดับ
- 8 เพราะตัณหาดับ อุปาทานจึงดับ
- 9 เพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับ
- 10 เพราะภพดับ ชาติจึงดับ
- 11 - 12 เพราะชาติดับ ชรามรณะจึงดับ

ความโศก ความคร่ำครวญรำพัน ทุกข์โทมนัส ความคับแค้นใจก็ดับ
ความทุกข์ทั้งมวลก็ดับลงด้วยประการเช่นนี้

เมื่อมีผู้ถามว่า "พระพุทธเจ้าตรัสรู้อะไร" อาจตอบว่า ตรัสรู้อริยสัจ 4 หรือปัจจุสมุปบาทก็ได้ เพราะมีความหมายตรงกันได้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน กล่าวคือ ปัจจุสมุปบาทก็เป็นเนื้อหาสำคัญของอริยสัจและ อริยสัจก็มีความหมายครอบคลุมปัจจุสมุปบาท¹

ไตรลักษณ์

ไตรลักษณ์คือ ลักษณะ 3 ประการ แห่งสังขารธรรมทั้งหลาย

- 1 อนิจจตา ความเป็นของไม่เที่ยง
- 2 ทุกขตา ความเป็นทุกข์
- 3 อนัตตตา ความเป็นของไม่ใช่ตน

ไตรลักษณ์นี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สามัญญลักษณะ ลักษณะที่เสมอกันแก่สังขารธรรมทั้งปวง² เป็นลักษณะสามัญหรือทั่วไปของสิ่งทั้งปวง

1 อนิจจตา ความเป็นของไม่เที่ยง ความไม่เที่ยงของกายกับความไม่เที่ยงของจิต หรือวิญญาณนั้น พระพุทธเจ้าตรัสว่า ความไม่เที่ยงของกายเห็นได้ง่ายกว่า เมื่อหน่ายไคกายกว่า ส่วนความไม่เที่ยงของจิตหรือวิญญาณนั้นเห็นได้ยาก คิงพระพุทธพจน์ได้กล่าวไว้ว่า ความเจริญก็ดี ความเสื่อมก็ดี ความเกิดขึ้นก็ดี ความแตกดับก็ดีแห่งกายยังพอเห็นได้ บุคคลจึงเมื่อหน่ายไคบาง แต่ธรรมชาติที่เรียกว่า จิต มโน วิญญาณนั้น บุคคลไม่สามารถเมื่อหน่าย คลายกำหนด และหันไปได้ เพราะบุคคลเข้าไปยึดถือว่าเป็นเรา เป็นของเรา

2 ทุกขตา ความเป็นทุกข์ ความเป็นทุกข์ในไตรลักษณ์ หมายถึง ความต้องทำลายไป ลี้ไป แยกดับไปของสิ่งทั้งปวง คือทุกสิ่งทุกอย่างเมื่อเกิดขึ้น

¹ พระราชวรมุนี, พุทธธรรม, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท โอ. เอส. พรินติ้ง เฮาส์ จำกัด, 2525), หน้า 897

² สังสพ. 18/1/1

ในเบื้องต้นแล้วก็มีการแปรปรวนในท่ามกลางและสิ้นสุดไปในที่สุด นั่นคือความทุกข์เป็น
 ถึงธรรมดาประจำโลกอย่างหนึ่งยากที่ใครจะหลีกเลี่ยงได้ ควรเห็นความเป็นจริงว่า
 ความทุกข์เป็นความจริงอย่างหนึ่งของชีวิต ชีวิตย่อมมีความทุกข์เป็นธรรมดา เมื่อเห็น
 เป็นธรรมาคความยึดมั่นก็มิใช่น้อยลง ทำให้ความทุกข์สามารถลดลงได้

3 อนัตตตา ความไม่มีตัวตนหรือไม่ใช่ตัวตนของสิ่งทั้งปวง ทั้งนี้เพราะ
 บุคคลไม่อาจเลือกได้ตามความพอใจของตนหรือไม่อาจบังคับให้ทุกสิ่ง เป็นไปตามที่อยากได้
 เป็นได้ เพราะสิ่งทั้งหลายทั้งปวงเกิดขึ้นหรือเป็นไปเพราะเหตุปัจจัยซึ่งปรุงแต่งให้เป็น
 ไปต่าง ๆ

ไตรลักษณ์ช่วยให้เรามองเห็นโลกและชีวิตตามความเป็นจริง ไม่หลงงมงาย
 อยู่กับความลวงของสิ่งที่ปรากฏภายนอกอันเป็นมายาแห่งโลก ความยึดมั่นในตัวตน
 อย่างมีขอบเขตซึ่งเป็นรากเหง้าแห่งความชั่วช้าเลวทรามนั้นจะถูกกร่อนรากล้มทอดทิ้ง
 ไปทีละน้อย เมื่อมาพิจารณาไตรลักษณ์ด้วยปัญญาอันชอบ เป็นทางลัดไปสู่ความบริสุทธิ์
 แห่งดวงจิตที่เคยหมักหมมมานาน⁽¹⁾

พระพุทธเจ้าในพุทธปรัชญาเถรวาท

จำนวนพระพุทธเจ้า

ความจริงตามหลักพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าในอดีตมีมากนับจำนวนไม่ได้
 ในคัมภีร์พุทธวงศ์ได้กล่าวพระนามไว้ 29 พระองค์ด้วยกัน แต่ 3 พระองค์แรก คือ
 พระคันถังกร พระเมธังกร พระสรณังกร และองค์สุดท้ายซึ่งจะเป็นพระพุทธเจ้าใน
 อนาคต คือพระเมตไตรยสัมพุทธเจ้าไม่ได้อธิบายพระประวัติไว้เหมือนพระพุทธเจ้า
 องค์อื่น ๆ อีก 25 พระองค์ ในพระประวัติพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ก็จะกล่าวถึง
 พระโคตมพุทธเจ้า องค์พระพุทธเจ้าในปัจจุบันว่า ในสมัยพระพุทธเจ้าแต่ละองค์นั้น

¹วชิร อินทสระ, หลักคำสอนสำคัญในพระพุทธศาสนา, หน้า ๘

พระองค์ใดทรงบำเพ็ญความดีเช่นใด พระพุทธเจ้าอีก 25 พระองค์ที่ปรากฏพระนามใน คัมภีร์พุทธวงศ์ คือ

1 พระที่ปึงกรพุทธเจ้า ในสมัยนั้นพระโคตมพุทธเจ้าเป็นสุเมธคาบส ช่วยชาวบ้านทำทางให้พระที่ปึงกรพุทธเจ้าเสด็จผ่าน มีที่เหลื่ออยู่อีกหนอยที่ยังทำทาง ไม่เสร็จ ควศรทัตธาสุเมธคาบจึงลงนอนทับโคลนให้พระพุทธรเจ้าพร้อมทั้งพระสาวก เสด็จและเดินเหยียบขามไป แล้วได้รับพยากรณ์ว่าจะได้เป็นพระพุทธเจ้า พระนาม ว่าโคตม

2 พระโกณฑัญญพุทธเจ้า พระโคตมพุทธเจ้าเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ พระนามว่าวิชิตาวิ

- 3 พระมงคลพุทธเจ้า พระโคตมพุทธเจ้าเป็นพรหมณ์ชื่อว่า สุรุจิ
- 4 พระลุมณพุทธเจ้า พระโคตมพุทธเจ้าเป็นพญานาค ชื่อว่าอตุละ
- 5 พระเรวตพุทธเจ้า พระโคตมพุทธเจ้าเป็นพรหมณ์ ชื่อว่าอติเทวะ
- 6 พระโสภิตพุทธเจ้า พระโคตมพุทธเจ้าเป็นพรหมณ์ ชื่อว่าสุชาตะ
- 7 พระอโนมทัสสีพุทธเจ้า พระโคตมพุทธเจ้าเป็นยักษ์ มีฤทธิ์ขานุกาพมาก
- 8 พระปทุมพุทธเจ้า พระโคตมพุทธเจ้าเป็นราชสีห์
- 9 พระนารทพุทธเจ้า พระโคตมพุทธเจ้าเป็นฤาษี ผู้ชำนาญในอภิญญา 5 และสมาบัติ 8
- 10 พระปทุมุตตรพุทธเจ้า พระโคตมพุทธเจ้าเป็นผู้ครองรัฐใหญ่ ชื่อว่าชฎิล
- 11 พระสุเมธพุทธเจ้า พระโคตมพุทธเจ้าเป็นมานพที่เป็นยอดของคนทั้งปวง ชื่ออตุตตระ
- 12 พระสุชาตพุทธเจ้า พระโคตมพุทธเจ้าเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ
- 13 พระปิยทัสสีพุทธเจ้า พระโคตมพุทธเจ้าเป็นมานพพรหมณ์ มีชื่อว่า กัสสปะ
- 14 พระอถกทัสสีพุทธเจ้า พระโคตมพุทธเจ้าเป็น ชฎิลมีทบะสูง ชื่อว่าสุสิมะ

- 15 พระธัมมทัตถิพุทธเจ้า พระโคตมพุทธเจ้า เป็นท้าวสักกเทวราช
- 16 พระดิทถักตพุทธเจ้า¹ พระโคตมพุทธเจ้าเป็นพราหมณ์ ชื่อมังคละ
- 17 พระติสสพุทธเจ้า พระโคตมพุทธเจ้าเป็นพระราชา พระนามว่าสุชาตะ
- 18 พระปุสสพุทธเจ้า พระโคตมพุทธเจ้าเป็นกษัตริย์พระนามว่า วิจิตาวิ
- 19 พระวิปัสสิพุทธเจ้า พระโคตมพุทธเจ้าเป็นพระยานาค ชื่ออตุลละ
- 20 พระสิขีพุทธเจ้า พระโคตมพุทธเจ้าเป็นพระราชา พระนามว่าอรินทมะ
- 21 พระเวสสภูพุทธเจ้า พระโคตมพุทธเจ้าเป็นกษัตริย์พระนามว่า สุทัสสนะ
- 22 พระกกุสันธพุทธเจ้า พระโคตมพุทธเจ้าเป็นกษัตริย์พระนามว่า เชมะ
- 23 พระโกนาคมนพุทธเจ้า พระโคตมพุทธเจ้าเป็นกษัตริย์พระนามว่า บัปปตะ
- 24 พระกัสสปพุทธเจ้า พระโคตมพุทธเจ้าเป็นมานพชื่อ โชคิपालะ
- 25 พระโคตมพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน เป็นพระราชาโอรสของ
พระเจ้าสุทโธทนะ มีพระนามว่าดิทถักตะ

พระโคตมพระพุทธเจ้า

จะเห็นได้ว่าก่อนที่จะมาเป็นพระโคตมพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันนี้ พระองค์ได้บำเพ็ญคุณความดีเป็นพระโพธิสัตว์ในสมัยของพระพุทธเจ้าทั้ง 24 องค์ มีพระที่บังกรพระพุทธเจ้า เป็นคน ซึ่งในสมัยนั้นพระโคตมพุทธเจ้าได้เป็นสุเมธคาบส ซึ่งแสวงหาทางหลุดพ้น คึงพุทธพจน์คึงนี้

... เราจักแสวงหาหนิพพานอันไม่แก่ ไม่ตาย ปลอดภย เป็นที่คัมภีชาติธรรม
ชราธรรม และพยาธิธรรม เอาละเราพึงเป็นผู้ไม่มีความห่วงใย ไม่คองการ
ละทิ้งกายอันเปื่อยเนาเต็มควยซากศพนี้ไปเสียเถิด ทางที่ใครไม่อาจจะไปได้
เพราะไม่มีเหตุ จักมีแน่นอนเราจักแสวงหาทางนั้นเพื่อหลุดพ้นไปจากภพ²

¹ไม่ใช่พระองค์เดียวกันกับพระโคตมพุทธเจ้า

²ช. พุทธ. 33/295/2

เมื่อสุเมธคาบสได้พบกับพระที่ปึงกรพระพุทธเจ้า ก็ได้บำเพ็ญความดีด้วยการ
ทอดกายลงนอนทับโคลนให้พระพุทธเจ้าเสด็จข้ามไป จึงได้คำพยากรณ์จากพระที่ปึงกร
พระพุทธเจ้า ว่า "ท่านทั้งหลายจงอุทิศความดีที่มีที่บะอันรุ่งเรืองนี้ เขาจักได้เป็น
พระพุทธเจ้าในโลกในกัปอันประมาณีได้แก่กัปนี้ .... พระตถาคตนี้จักมีพระนามว่าโคตม"¹

เมื่อพระองค์ได้รับคำพยากรณ์แล้ว ก็ได้ทรงบำเพ็ญพุทธการกกรรม คือ ทตบารมี
ได้แก่ ทานบารมี ศีลบารมี เนกขัมมบารมี ปัญญาบารมี วิริยบารมี ขันติบารมี
สัจจบารมี อธิษฐานบารมี เมตตาบารมี และอุเบกขาบารมี มาโดยตลอดครบถ้วน
เป็นพระชาติพระเวสสันดรซึ่งเป็นพระชาติสุดท้ายก่อนเป็นพระโคตมพุทธเจ้า

เหตุที่พระโพธิสัตว์สามารถที่จะบำเพ็ญบารมีให้สำเร็จได้ ก็เนื่องจากมีธรรม
8 ประการ คือ²

- 1 มนุสสัตตะ เป็นมนุษย์
- 2 ลิงคสัมปัตติ เป็นเพศบุรุษ
- 3 เหตุ มีอุปนิสัยสมบัติ บรรลุจรรรคผลได้
- 4 สัตถาคตัสสนะ พบพระพุทธเจ้าขณะที่ยังทรงพระชนม์อยู่
- 5 บัณฑิตชา บวชเป็นคานสหรือภิกษุอยู่
- 6 คุณสมบัติ ได้สมบัติ 8 และอภิญญา 5
- 7 อธิการ อาจสละชีวิตแก่พระพุทธเจ้าได้
- 8 ฉันทตา มีฉันทะ อุทสาณะ บำเพ็ญพุทธการกกรรม

เมื่อพระองค์ได้เป็นพระโคตมพุทธเจ้า ก็ได้กล่าวทำนายไว้ว่า จะมี
พระพุทธเจ้าตอจากพระองค์ ทรงพระนามว่า พระเมตไตรย์สัมพุทธเจ้า กังพุทธพจน์
ดังนี้

¹ช. พุทธ. 33/299/2

²มหาหมกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์, พระสูตรและอรรถกถาแปล
พุทธกนิยายพุทธวงศ์ เล่มที่ 9 ภาคที่ 2, (กรุงเทพมหานคร : เฉลิมชาบุญการพิมพ์,
2525), หน้า 690

...ในภทฺธิกัณนี้ มีพระพุทฺธเจ้า 3 พระองค์ คือ พระกุกฺกุสันธะ พระโกณฑกมนุสฺสะ และพระกัณโถสฺสะ บัดนี้เราเป็นพระสัมพุทฺธเจ้า และจักมีพระเมตไตรยสัมพุทฺธเจ้า แม่พระพุทฺธเจ้า 5 พระองค์ก็เป็นนักปราชญ์อนุเคราะห์โลก¹

จะเห็นได้ว่าพระพุทฺธเจ้าในพุทฺธปรัชญาเถรวาทนั้นเป็นบุคคลที่มีอยู่จริงในประวัติศาสตร์ที่สามารถอ้างอิงได้ เป็นผู้บำเพ็ญบารมีจนเต็มเปี่ยมที่เรียกว่าพระโพธิสัตว์ ดังโคลงกล่าวไว้ในบทที่ 2 ซึ่งก่อนที่จะเป็นพระโพธิสัตว์โดยบุคคลนั้นจะต้องตั้งปณิธานปรารถนาพุทฺธภูมิ และเริ่มบำเพ็ญบารมีที่จะนำไปสู่การตรัสรู้เป็นพระพุทฺธเจ้า และจะเรียกว่าเป็นพระโพธิสัตว์โดยสมบูรณ์ก็ต่อเมื่อได้รับพยากรณ์จากพระพุทฺธเจ้าองค์ใดองค์หนึ่งแล้ว ดังเช่น สุเมธคาบส ได้รับพยากรณ์จาก พระที่ปังกัรพุทฺธเจ้าว่าจะได้เป็นพระพุทฺธเจ้าในอนาคตมีพระนามว่า พระโคตมพุทฺธเจ้า นั่นคือพระพุทฺธเจ้าในปรัชญาเถรวาทในอดีตมีมากนับจำนวนไม่ไค้และจะมีอยู่ต่อไปในอนาคต

ลักษณะประจำของพระพุทฺธเจ้าทุกพระองค์

พระพุทฺธเจ้าทุกพระองค์จะมีลักษณะ 30 ประการ ดังนี้คือ

- 1 พระโพธิสัตว์ผู้มีภพสุดท้าย มีสัมปชัญญะรู้ตัว ลงสู่พระครรภ์ของพระชนนี
- 2 พระโพธิสัตว์นั่งขัดสมาธิในพระครรภ์ของพระชนนีหันพระพักตร์ออกไปภายนอก
- 3 พระชนนีของพระโพธิสัตว์ฝันประสูติ
- 4 พระโพธิสัตว์ออกจากพระครรภ์พระชนนีในป่าเท่านั้น
- 5 พระโพธิสัตว์วางพระบาทลงบนแผ่นดินทองหันพระพักตร์ไปทางทิศเหนือ ย่างพระบาท 7 ก้าว เสด็จไปตรวजू 4 ทิศแล้วเปล่งสีหนาท
- 6 พระมหาสัตว์พ้อพระโอรัสสมภพก็ทรงเห็นนิมิต 4 แล้วออกมหาภิเนษกรรมณ
- 7 พระมหาสัตว์ทรงถือผ้าขงชัยแห่งพระอรหันต์ ทรงผนวช ทรงบำเพ็ญเพียรกำหนดอย่างต่ำที่สุด 7 วัน

¹ พุ. พุทฺธ. 33/367/27

- 8 เสวยข้าวมธุปายาส ในวันที่ทรงบรรพดูพระสัมโพธิญาณ
- 9 ประทับนั่งเหนือสันตติญาณบรรพดูพระ สัพพัญญุตญาณ
- 10 ทรงบริกรรมอานาปานสติกัมมัฏฐาน
- 11 ทรงกำจัดกองกำลังของมาร
- 12 ณ โพธิบัลลังก์ ทรงโคกุนมือสาครณะญาณ ตั้งแต่วิชา 3 เป็นคันไป
- 13 ทรงยับยั้งไกลโพธิพฤษ 7 สัปดาห
- 14 ทวามหาพรหมทูลอารขนาเพื่อให้ทรงแสดงธรรม
- 15 ทรงประกาศพระธรรมจักร ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน
- 16 ในวันมาฆบูรณมี ทรงยกปาวีโมกข์ขึ้นแสดงในที่ประชุมสาวก
- 17 ประทับอยู่ประจำ ณ ที่พระวิหารเชตวัน
- 18 ทรงทำยมกปาฏิหาริย์ ไกลประทุงสาวกัตถิ
- 19 ทรงแสดงพระอภิธรรม ณ ภพดาวดึงส์
- 20 เสกัจจงจากเทวโลก ไกลประทุงสังกัสสนคร
- 21 ทรงเข้าฉลสมาบัติคือนื่อง
- 22 ทรงตรวจคูเวไนยชน 2 วาระ
- 23 เมื่อเรื่องเกิดขึ้น จึงทรงบัญญัติสิกขาบท
- 24 เมื่อเหตุคนเรื่องเกิดขึ้น จึงตรัสชาคก
- 25 ตรัสพุทธวงศ์ในสมาคมพระประยูรญาติ
- 26 ทรงทำปฏิสันถารกับภิกษุอาคันตุกะ
- 27 พวกภิกษุจำพรรษาแล้วถูกนิมนต์ไม่ทูลบอกลาก่อนไปไม่ได้
- 28 ทรงทำกิจก่อนและหลังเสวย ยามตน ยามกลาง และยามสุดท้ายทุกวัน
- 29 เสวยรสมังสะ ในวันปริณิพพาน
- 30 ทรงเข้าสมาบัติยี่สิบสี่แสนโกฏิสมาบัติแล้วจึงปริณิพพาน¹

¹มหาหมกฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์, พระสูตรและอรรถกถาแปล
พุทธทศนิกายพุทธวงศ์ เล่มที่ 9 ภาคที่ 2, หน้า 749

ความแตกต่างของพระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้า 25 พระองค์ในคัมภีร์พุทธวงศ์ได้มีลักษณะความแตกต่าง 8
อย่าง คือ¹

- 1 อายุเวมัตตะ ความแตกต่างกันแห่งพระชนมายุ
- 2 ปมาพเวมัตตะ ความแตกต่างกันทางประมาท
- 3 กุลเวมัตตะ ความแตกต่างกันแห่งตระกูล
- 4 ปชานเวมัตตะ ความแตกต่างกันแห่งการตั้งความเพียร
- 5 รัศมีเวมัตตะ ความแตกต่างกันแห่งรัศมี
- 6 ยานเวมัตตะ ความแตกต่างกันค้วยาน
- 7 โพธิเวมัตตะ ความแตกต่างกันแห่งโพธิญาณ
- 8 บัลลังก์เวมัตตะ ความแตกต่างกันแห่งบัลลังก์

อายุเวมัตตะ ได้แก่ พระพุทธเจ้าบางพระองค์มีพระชนมายุยืน
บางพระองค์มีพระชนมายุสั้น

พระพุทธเจ้า 9 พระองค์เหล่านี้คือ พระทีปังกร พระโกณฑัญญะ
พระอโนมทัสสี พระปทุมะ พระปทุมุตตระ พระอศดทัสสี พระอัมมทัสสี พระสิหัตถะ
พระทิสสะ มีพระชนมายุแสนปี

พระพุทธเจ้า 8 พระองค์เหล่านี้ คือ พระมังคละ พระสุมนะ พระโสภิตะ
พระนารทะ พระสุเมธะ พระสุชาตะ พระปิยทัสสี พระปุสสะ มีพระชนมายุ
เก้าหมื่นปี

พระพุทธเจ้า 2 พระองค์ คือ พระเววตะ พระเวสสภู มีพระชนมายุ
หกหมื่นปี

¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 741

พระผู้มีพระภาคเจ้าวิบัติสี่ มีพระชนมายุแปดหมื่นปี พระพุทธเจ้า 4 พระองค์
เหล่านี้คือ พระสิขี พระกกุสันธะ พระโกนาคมนะ พระกัสสปะ มีพระชนมายุ
เจ็ดหมื่นปี สี่หมื่นปี สามหมื่นปี สองหมื่นปี ตามลำดับ

ส่วนพระผู้มีพระภาคเจ้าของเรา มีพระชนมายุร้อยปี

ปมาณเวมิตตะ ได้แก่พระพุทธเจ้าบางพระองค์สูง บางพระองค์ต่ำ
พระพุทธเจ้าคือ พระทีปังกร พระเวทยะ พระปิยทัสสี พระอติตทัสสี พระขัมมทัสสี
พระวิบัติสี่ มีพระสิริระสูง 80 ศอก

พระพุทธเจ้าคือ พระโกณฑัญญะ พระมังคละ พระนารทะ พระสุเมธะ
มีพระวรกายสูง 88 ศอก

พระสุมนพุทธเจ้า มีพระสิริระสูง 90 ศอก

พระพุทธเจ้า คือ พระโสภิตะ พระอนิมทัสสี พระปทุมะ พระปทุมุตตระ
พระปัสสะ มีสิริระสูง 58 ศอก

พระสุชาตพุทธเจ้า มีพระสิริระสูง 50 ศอก

พระพุทธเจ้าคือ พระสิทธัตถะ พระคัสสะและพระเวสสภู มีพระวรกาย
สูง 60 ศอก

พระสิขีพุทธเจ้ามีสิริระสูง 70 ศอก พระพุทธเจ้าคือ พระกกุสันธะ
พระโกนาคมนะ และพระกัสสปะ พระวรกายสูง 40 ศอก 30 ศอก 20 ศอก
ตามลำดับ ส่วนพระผู้มีพระภาคเจ้าของเราสูง 18 ศอก

กุลเวมิตตะ ได้แก่พระพุทธเจ้าบางพระองค์เกิดในตระกูลกษัตริย์ บางพระองค์
เกิดในตระกูลพราหมณ์

พระพุทธเจ้า คือ พระกกุสันธะ พระโกนาคมนะ และพระกัสสปะ เกิดใน
ตระกูลพราหมณ์

พระพุทธเจ้า 22 พระองค์ที่เหลือมี พระที่ปึงกรพุทธเจ้าเป็นต้น มีพระโคตม
พุทธเจ้าเป็นที่สุด เกิดในตระกูลกษัตริย์ทั้งนั้น

ปธานเวมัตตะ ได้แก่ ความแตกต่างกันแห่งการตั้งความเพียร ได้แก่

พระพุทธเจ้า คือ พระที่ปึงกร พระโกณฑัญญะ พระสุมนะ พระอนิมทัสสี
พระสุชาตะ พระสิทธัตถะ และพระกกุสันธะ ทรงบำเพ็ญเพียร 10 เดือน

พระพุทธเจ้าคือ พระมังคละ พระสุเมธะ พระติสสะ และพระดิชชี
ทรงบำเพ็ญเพียร 8 เดือน

พระเวทพุทธเจ้า 7 เดือน

พระโสภิตพุทธเจ้า 4 เดือน

พระพุทธเจ้า คือ พระปฐมะ พระอัทธทัสสีและพระวิปัสสี 1 เดือน

พระพุทธเจ้าคือ พระนารทะ พระปฐมุตตระ พระขัมมทัสสีและพระกัสสปะ

7 วัน

พระพุทธเจ้า คือ พระปิยทัสสี พระปุสสะ พระเวสสภู และพระโกนาคนนะ

6 เดือน

พระพุทธเจ้าของเราทรงบำเพ็ญเพียร 6 ปี

รัศมีเวมัตตะ ความแตกต่างกันแห่งพระรัศมี

พระมังคลสัมมาสัมพุทธเจ้า มีพระรัศมีแห่งพระสรีระ แฉไปในพื้นที่โลกธาตุ

พระปฐมุตตรพุทธเจ้า แฉไป 12 โยชน์

พระวิปัสสีพุทธเจ้า แฉไป 7 โยชน์

พระดิชชีพุทธเจ้า แฉไป 3 โยชน์

พระกกุสันธพุทธเจ้า แฉไป 10 โยชน์

พระผู้มีพระภาคเจ้าของเรา ประมาณ 1 วาโคยรอบ

พระพุทธเจ้าอนั้น ไม่นั่นอน

ยานเวมัตตะ ความแตกต่างกันแห่งพระยาน ได้แก่พระพุทธเจ้าบาง พระองค์ออกอภิเษกกรรมด้วยยานคือช้าง บางพระองค์ด้วยยานคือม้า บางพระองค์ ด้วยยานคือรถ คำเนินด้วยพระบาท ประสาทและวอเป็นต้น อย่างใดอย่างหนึ่ง

พระพุทธเจ้าคือ พระทีปังกร พระสุมนะ พระสุเมฆะ พระปุลสະ พระสีซี และพระโกนาคมนะ ออกอภิเษกกรรมด้วยยานคือช้าง

พระโกณฑัญญะ พระเรวตะ พระปทุมะ พระปิยทัสสี พระวิปัสสี และ พระกกุสันธะด้วยยานคือรถ

พระมังคละ พระสุชาตะ พระอัครทัสสี พระคัสสปะ และพระโคตมะ ด้วยยานคือม้า

พระอนิมทัสสี พระสิทธัตถะ พระเวสสภู ด้วยยานคือวอ

พระนารทะ เสด็จออกอภิเษกกรรมด้วยพระบาท

พระโสภิตะ พระปทุมุตตระ พระขัมมทัสสี และพระกัสสปะ ออก อภิเษกกรรมด้วยปราสาท

โพธิรุกขเวมัตตะ ความแตกต่างกันแห่งโพธิพฤกษ์ ได้แก่

พระพุทธเจ้าทีปังกร มีโพธิพฤกษ์ ชื่อต้นกบิลมะ มะชวิก

พระปทุมุตตระ มีโพธิพฤกษ์ชื่อต้นสลละ หรือสาละ

พระสุชาตะ มีโพธิพฤกษ์ชื่อต้น เวฬุหรือไผ่

พระโกนาคมนะ มีต้นมะเดื่อ

พระกัสสปะ มีต้นไทร และพระโคตมะมีต้นโพธิ์ เป็นต้น

บัลลังก์เวมัตตะ ความแตกต่างกันแห่งบัลลังก์ ได้แก่พระพุทธเจ้า คือ พระทีปังกร พระเรวตะ พระปิยทัสสี พระอัครทัสสี พระขัมมทัสสี และพระวิปัสสี มีบัลลังก์ 53 คอก พระสีซีมีบัลลังก์ 32 คอก พระกกุสันธะมีบัลลังก์ 26 คอก

พระโกนาคมนะ มี 20 ศอก พระกัสสปะ มี 15 ศอก และพระโคตมะมี 14 ศอก
เป็นต้น

ความเป็น "พุทธะ" ของพระพุทธรูป

พุทธะในพุทธปรัชญาเถรวาท หมายถึงผู้ที่พ้นจากกิเลส หรือผู้ที่มีปัญญาที่จะ
สามารถแทงตลอดในอริยสัจ 4 คือ แทงตลอดในทุกข์ ในสมุทัย ในนิโรธ และในมรรค
ผู้ที่มีปัญญาแทงตลอดอริยสัจธรรมนี้ เรียกว่าเป็นพุทธะ พุทธะมีอยู่ 3 ประเภท คือ

ประเภทที่ 1 เรียกว่า สัมมาสัมพุทธะ ได้แก่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้
ตรัสรู้หรืออริยสัจธรรมทั้ง 4 โดยชอบโดยพระองค์เอง และสามารถสอนให้ผู้อื่นใคร่ตาม
ธรรมนั้น ผู้ที่ตรัสรู้สัจธรรมแล้วสามารถสอนผู้อื่นให้รู้ตามได้ ได้แก่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า
ทั้งหลายที่โคปรดิษฐานพระพุทธรูปศาสนาให้ยืนยาวมาตราายเท่าปัจจุบันนี้

ประเภทที่ 2 เรียกว่า พระปัจเจกพุทธะ ได้แก่ผู้ที่ตรัสรู้หรืออริยสัจ 4 โดย
พระองค์เช่นเดียวกันกับประเภทที่ 1 แต่พระปัจเจกพุทธะไม่ได้สั่งสอนธรรมนั้นให้ผู้อื่น
ใคร่ตาม แต่เป็นผู้ที่ใคร่แรงในคุณธรรมที่จะสามารถนำคนให้พ้นจากความทุกข์ด้วยพระองค์
เองได้ โดยที่ไม่ได้ประดิษฐานพระพุทธรูปศาสนาเหมือนพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจก
พุทธะ จึงเป็นผู้รู้เฉพาะตน ไม่ได้เป็นศาสดาของศาสนาใด ๆ

ประเภทที่ 3 เรียกว่า สาวกพุทธะ หรือสาวกพระพุทธะ ได้แก่บุคคลผู้ตรัส
รู้ตาม คืออัครสาวก พระสงฆ์สาวกที่เป็นพระอริยเจ้า¹⁾ ซึ่งเป็นผู้ตรัสรู้หรืออริยสัจ 4 ตามที่
พระพุทธองค์ได้เทศนาสั่งสอนไว้

สำหรับพุทธะที่จำแนกออกไปเป็น 3 ประเภทนี้ ก็เป็นไปโดยอำนาจแห่งบารมี
ธรรม เพราะแม้แต่คำว่าสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ยังจำแนกออกไปเป็นหลายประเภทด้วยกัน
เพราะผู้ที่จะเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้นั้นจะต้องสร้างบารมีอย่างมากมายในระยะเวลา
อันยาวนานจึงจะเป็นสัมมาสัมพุทธเจ้าได้

¹⁾ ได้แก่ พระอริยบุคคล 4 คือ โสคคัมภีร์ สกิทาคามี อนาคามี และ พระอรหันต์

พระพุทธเจ้าหรือสัมมาสัมพุทธเจ้านี้เมื่อจำแนกออกไปโดยประเภทแล้วมีอยู่
3 ประเภท¹ ควบกันคือ

- 1 บัญชาชิกะ
- 2 สัทธาชิกะ
- 3 วิริยาชิกะ

บัญญัติชิกะ คือพระพุทธเจ้าที่บำเพ็ญบารมีถึง 4 อสงไขยแสนกัป จึงจะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทั้งนี้เพราะเป็นผู้ที่ยังด้วยปัญญามีศรัทธาอันน้อย แต่มีบัญญัติบารมีแก่กล้ามาก ผู้ที่จะเป็นพระพุทธเจ้าจะต้องเกิดนับชาติไม่ถ้วน แต่ละชาติที่เกิดมานั้นก็ต้องสั่งสมบารมี เพื่อสร้างบารมีธรรมโดยเฉพาะ

สัทธาชิกะ คือพระพุทธเจ้าที่บำเพ็ญบารมีถึง 8 อสงไขยแสนกัป จึงจะได้ตรัสรู้อย่างจริงจังด้วยศรัทธาเป็นที่ตั้ง บำเพ็ญบารมีมาในทางศรัทธาโดยเฉพาะ สัทธาชิกะนั้น จะมีปัญญาปานกลาง มีศรัทธามากสัทธากล้า อาศัยเหตุที่มีศรัทธากล้า จึงเรียกว่า สัทธาชิกะ

วิริยาชิกะ คือพระพุทธเจ้าที่บำเพ็ญบารมีถึง 16 อสงไขยแสนกัป จึงจะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นผู้ยิ่งด้วยความพากเพียร มีปัญญาน้อย มีความเพียรมาก อาศัยที่มีความเพียรมาก จึงได้ชื่อว่า วิริยาชิกะ

ในโลกมนุษย์นี้กว่าจะมีพระพุทธเจ้าตรัสรู้ขึ้นมาแต่ละพระองค์นั้นเป็นสิ่งที่ยากอย่างยิ่ง จะต้องใช้เวลาเป็นหลาย ๆ พันปี จึงจะมีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้ขึ้นมา สั่งสอนพระบรมทั้งหลาย นำประโยชน์มาสู่สังคมมนุษย์หรือชาวโลกที่เป็นค้ำนี้ก็เนื่องจาก ผู้ที่จะเป็นพระพุทธเจ้าได้นั้นจะต้องสั่งสมบารมีธรรมมาอย่างยืงแน่นเอง

¹กิตติคุณุโฆภิกขุ , พระอภิธรรมนำสุข (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ อักษรสัมพันธ์ , 2521), หน้า 48